

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

UNDER MEDVERKAN AF

OSCAR ALIN, HUGO BLÖMBERG OCH C. A. REUTERSKIÖLD.

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 2: 75.

Observera prenumerationsanmälan å omslagets andra sida.

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift hvars första nummer under den nya ledningen härmed öfverlämnas åt allmänheten har till uppgift att behandla statsvetenskapliga ämnen af mera aktuell och varaktig betydelse så för vetenskapsmannen som för den enskilde intresserade medborgaren; den kommer att särskildt ägna uppmärksamhet åt svenska, men äfven att sysselsätta sig med allmänt samhällseliga frågor af olika slag. Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlåtande af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi; dels genom kortfattade *meddelanden* från samt *anmärkingar* af nyare statsvetenskaplig litteratur. I en särskildt redigerad afdelning skola därjämte i öfversiktlig form refereras viktigare *prejudikat* m. m. ur Sveriges administrativa praxis.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dessa spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då redan från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt, såsom af prof. J. ASK, kammarherren A. BERENCREUTZ, doc. S. CLASON, prof. B. H. DAHLBERG, prof. D. DAVIDSON, aktuarien I. FLODSTRÖM, doc. C. HALLENDORFF, prof. greve G. K. HAMILTON, prof. R. HERMANSON (Finland), aktuarien K. KEY-ÅBERG, doc. R. KJELLÉN, d:r JOHAN LEFFLER, lektor J. F. NYSTRÖM, skriftställaren E. SVENSEN, lektor A. SÖDERBLOM, prof. L. STÅVENOW, aktuarien G. SUNDBÄRG, bankofullmäktigen R. TÖRNEBLADH, doc. O. VARENIUS, doc. K. WICKSELL, kammarrättsrådet J. ÖSTBERG m. fl.

Tidskriften kommer att hädanefter under medverkan af proff. O. ALIN och H. BLOMBERG samt doc. C. A. REUTERSKIÖLD, redigeras af undertecknad med biträde af fil. lic. L. WIDELL och fil. kand. SIGURD HANSSON såsom redaktionssekreterare, af hvilka den sistnämnde handlägger alla löpande ärenden. Därjämte hoppas redaktionen såsom hittills kunna påräkna medverkan till prejudikatafdelningen af kammarrättsrådet O. BODIN, kanslirådet D. EKELUND, öfverdirektören greve H. HAMILTON, byråchefen A. HAMMARSTRÖM, expeditionschefen C. F. HOLMQVIST, sekreteraren i kommerskollegium C. MALMÉN och kammarrådet d:r G. THULIN.

Tidskriften har hittills utkommit i 3 häften om året om sammanlagdt 15 tryckark. Redaktionen önskan och förhoppning vore att kunna öka antalet till 5 häften om året omfattande minst 20 ark, detta dock beroende af den uppmuntran allmänheten genom ökad prenumeration visar företaget. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 60 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos »Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

P. Fahlbeck

De dyra tiderna

af

Professor P. E. Fahlbeck.

Allt sedan slutet af senaste sommar har den svenska allmänheten uppvaktats med de föga hugnesanima meddelandena om betydande prisstegring på hvarjehanda lifvets nödortf. Knappt något tidningsnummer under hösten har saknat antingen en notis om en dylig stegring eller en annons, att de och de fabrikanterna förenat sig om att höja priset å sina varor. Härvid hafva de flesta industrigrupper varit representerade, järn- och stålfabrikationen lika väl som textil- och lifsmedelsfabrikationen. Och utom dessa offentligen förkunnade och nästan med en anhållan om ursäkt framförda prisförhöjningar har mera i tysthet vidtagits en massa andra inom handtverket samt först och sist beträffande hyrorna. Städernas husvärdar följande satsen, hvad stort sker sker tyst, ha mer än alla andra höjt sina pris, visserligen icke först sedan några månader tillbaka utan redan tidigare; men det gångna året har bjudit på mer än vanligt starka skrufningar i den vägen. Som en naturlig följd af detta allmänna fördyrande af lefnadsbehofven hafva masspetitioner om dyrtidstillägg från ämbets- och tjänstemän hört till ordningen för dagen. Nästan samtliga statens och kommunernas tjänstemän hafva erinrat om, att deras i penningar utbetalta löner icke längre äga samma valör som tidigare, och att därför ett tillskott är af nöden för att återgifva dem deras förra köpkraft. Det är ett högst obehagligt minne, som adertonhundralets sista år sålunda lemnat i arf till det första på det nya århundradet, såsom räknemästarna till trots vi kalla år 1900. — Det märkliga med

denna prisstegring är, att den kommit mycket hastigt utom som nämndt beträffande hyrorna. Redan detta är bevis nog, att man icke — åtminstone ej direkt — kan skjuta skulden därför på »det nya systemet». De prisstegringar, som det medförde, inträffade i början af det förflutna årtiondet och gåfvo ej anledning till den klagolåt, som åtföljt de senast skeende. Deras verkan var ock en helt annan än den, som torde följa af de nu inträdda. Denna lika plötsliga som betydande prisstegring är emellertid en mycket allvarlig sak icke blott för de många tusen och åter tusen små inkomsttagarne utan för landets hela ekonomi. Prisbilligheten är en af de förnämsta egenskaperna hos varorna, när de på världsmarknaden skola försvara sin plats i den allmänna konkurrens-kampen, alltså af stor vikt för vår export — många andra viktiga hänsyn att förtiga. Den starka prisstegringen påkallar för den skull i hög grad den offentliga diskussionen till upplysning af såväl *orsakerna* till densamma som de *sannolika följderna* däraf.

Till en början kan emellertid ifrågasättas, huruvida denna prisstegring verkligen är något ondt, utom för de nämnda inkomsttagarne naturligen, eller åtminstone ett ondt, som ej tillika åtföljes af ett ännu större godt. Det är ju en allbekant sak väl ej att dyra tider nödvändigt äro goda, men alldeles säkert att goda tider äro dyra tider. Hvarje uppsving i handel och näringar åtföljes eller kanske rättare orsakas af prisstegringar. De s. k. goda tiderna kännetecknas sålunda regelbundet af höga priser på mestadels all ting. Däremot utmärka sig de dåliga tiderna lika regelmässigt genom tryckta och låga pris. Uttrycken goda och dåliga tider äro härvid bestämda uteslutande från *producenternas* sida. Från deras ståndpunkt äro nämligen de dyra tiderna goda, de billiga dåliga. För *konsumenterna* och isynnerhet för de många ägarne af små fasta inkomster ställer sig saken alldeles omvänt; för dem äro de dyra tiderna vanligen onda, de billiga goda. Och väl är, att väl-mågans vågskålar på detta sätt ömsevis gå upp och ned; därigenom utjämnas för samhället i dess helhet de ekonomiska växlingarne betydligt. Märkligt tyckes endast vara, att själfva benämningen, onda och goda tider, är gifven uteslutande från *producenternas* sida. Till äfventyrs torde mången tyda detta så, att *producenterna* som kapitalets män och de store i samhället ensamme

diktera opinionen, medan konsumenterna såsom de små och ringa ej förmå göra sina röster hörda. En sådan tydning vore dock oriktig. Ty till en början är största antalet små inkomstagare i ett land städse kroppsarbetarne; och deras hushållning beror nog i hög grad på billiga lefnadsvillkor, men ännu mer på att de få någon inkomst alls, d. v. s. på arbetsförtjänsten. Deras intresse faller sålunda i ännu högre grad samman med producenternas i nyss antydda bemärkelse än med de små kapitalisternas samt ämbets- och tjänstemännens — eller i allmänhet konsumenternas såsom motsats till de förra. Men viktigare än detta är, att låga pris och billiga tider beteckna stillestånd, höga pris med dyra tider innebära däremot oftast utveckling och framåtskridande. Ty endast under sådana tider grundläggas nya företag och föres den ekonomiska världen framåt. Huru mycket man för den skull må beklaga alla dessa små inkomstagare, som lida af de höga priserna, så måste man dock säga, att de dyra tider, som hafva ofvan nämnda verkan, äro en lycka, de billiga, som föra stillestånd med sig, åter en olycka. Och detta är förklaring nog på den ensidiga syn på tingen, som det allmänna språkbruket vid sin bestämning af goda och onda tider låter komma sig till last. *Denominatio fit de potiore parte* — det större allmänna intresset ger namnet.

Emellertid, såsom redan ofvan antyddes, äro icke alltid dyra tider goda tider. Det gifves dyra tider af godo, men också sådana af ondo. Det gäller att skilja mellan dem. I allmänhet voro fordomdags dyra tider städse onda tider; de kallades då ock dyrtid, som var detsamma som svälttid. Ty de föranleddes af missväxt eller krig eller annan olycka och däraf följande knapphet på brödföda och andra lifvets förnödenheter. I närvarande tid och uti de civiliserade samhällena äro dyra tider af sådan grund — en minskad tillgång, som icke inom kort kan afhjälpas — sällsynta. I alla händelser föreligga icke nu dylika orsaker till prisstegringen utom i fråga om någon enstaka artikel såsom den finare ullen, hvaraf tillförseln från Australien är åtminstone för ett år framåt otillräcklig. Emellertid är det denna slagruta, vi böra följa, när vi vilja på förhand bestämma prisstegringens natur, om den är af ondo eller af godo, nämligen genom att uppsöka dess ursprung. Härvid kan dock ej bli tal om att inlåta oss på de

djupare liggande orsakerna till fluktuationer i prispbildningen såsom omloppsmedlens och särskildt myntmetallstockens relativa storlek m. m., hvarom nationalekonomerna för öfrigt alltjämt tvista. Vi behöfva endast få veta de närmast liggande anledningarne för att fastställa både diagnos och prognos i förevarande fall. Nämda anledningar erfar man genom att blott konstatera, hvarifrån d. v. s. från hvem prisstegringarne egentligen härröra? Från konsumenterna eller från producenterna? Formelt är det ju alltid den senare, som gör en prisförhöjning, men anledningen till denna hans åtgärd utgår icke alltid från honom och hans verksamhet utan vanligast från den stegrade efterfrågan d. v. s. från konsumtionen. Men härpå beror väsendtligen, om prisstegringen är af godo eller af ondo. Den är af godo, om den utgår från konsumenterna, d. v. s. från den stegrade efterfrågan och den växande marknaden; den är af ondo, om den utgår från producenten, d. v. s. beror af minskad tillgång eller ökade produktionskostnader. Den förra prisstegringen, sjelf en följd af utvidgad marknad, verkar en ekonomisk expansion med nya företag och nya framsteg; den senare däremot inskränker marknaden och hämmar utvecklingen. Ett undantag härifrån föreligger, då vid öfverproduktion en ringbildning bland producenterna medför inskränkning i tillverkningen med därpå följande högre pris. Men som detta fall ej nu inträffat, förbigår jag det. Däremot bör tilläggas, att en prisstegrings karakter som ond eller god beror af ännu en faktor, nämligen af dess *storlek*. En allt för stark prisstegring, äfven om den utgår från en växande marknad, kan slå om i sin motsats och bli en hämsko i stället för en sporre på utvecklingen, medan omvänt en liten prisstegring utgående från produktionen under vissa betingelser kan verka lifvande och stärkande, om nämligen densamma omsättes uti antingen ökade arbetslöner eller ökad antal sysselsatta arbetare, i hvilken händelse nya köpare därpå tillföras marknaden.

Efter denna allmänna bestämning af goda och onda prisstegringar, är det ej svårt att finna, huru domen öfver de senast inträdda bör lyda. De hafva undantagslöst utgått från producenterna, däruti inräknade husvärdarne, och de äro högst betydande. Vi hafva förut under senaste årtionde erfarit en från producenterna

utgående prisförhöjning nämligen i och med de nya tullarnes åsättande. Men denna stegring, som direkt gällde endast industriartiklar och i någon mån brödsäden — icke hushyrorna — var lindrig och kom, på sätt ofvan antyddes, snart arbetarebefolkningen till godo, med den följd att den senare i större omfattning uppträdde som köpare. Detta är jämte den nyvaknade företagsamhetslusten den närmaste anledningen till det stora uppsving, som vår industri erfarit under senast förflutna årtionde. Jag har förut uti en artikel i denna tidskrift (häftet 2, 1899) påpekat detta förhållande, därvid fästade mig framför allt vid den inländska konsumtionens ofantliga tillväxt såsom på en gång orsak till och verkan af den stegrade produktionen. Jag anmärkte då äfven, att det knappt gäfves någon gräns för denna ömsesidiga stegring af produktion och konsumtion »under förutsättning likväl att jämvigt mellan de olika näringsgrenarne bibehålles, samt att de stigande arbetslönerna åtföljas af endast mindre — men helst icke alls — stigande priser, i det att de tekniska framstegen balansera den ökade arbetskostnaden». Så har skett intill för kort tid sedan; så är det ej mer; och därmed är harmonien i denna vevverkan bruten. Andra omständigheter hafva stött till, verkande åt samma håll; och nu har en prisstegring inträdt, som, enär den både primärt utgått från producenterna och är relativt hög, bär alla tecken till att vara af ondo. På hvad sätt den detta är eller med andra ord hvilka faror den innebär för den blomstrande utveckling, hvaruti Sverige befinner sig, skola vi senare tillse. Först må vi granska de olika skäl, som förmått producenterna till ifrågavarande steg. Endast en analys af de förra låter oss rätt bedöma det senare och gifver tillika en ledtråd, som visar vägen ut ur den återvändsgränd, i hvilken vi råkat.

* * *

För att litet orientera oss uti den föreliggande frågan är till att börja med nödigt att angifva, i hvilken omfattning en prisstegring äger rum. Jag vill härvid ej belasta framställningen med siffror. De förhållanden, hvarmed vi sysselsätta oss, ligga så inför allas ögon, att ett omnämmande allenast lär vara tillräckligt. Uppenbart är sålunda, att prisförhöjningen gäller icke de allmännaste lifs-

medlen, åtminstone ej i deras råa form som spannmål och kreatur. Af hithörande produkter är det endast mjölk och smör, som i följd af senaste dåliga foderskörd stigit i pris. Brödet hos bagaren och köttet hos slaktaren äro visserligen dyra i förhållande till sina respektive råvaror, men de ha redan länge innehafvt ett sådant prisläge. Annorlunda är det med industriartiklarne. De ofvan omnämnda annonserna och tillkännagifvandena i tidningarne om höjda pris kommo samtliga från fabrikanter och den egentliga industrien. Ännu större är dock den prisstegring, som gifvit sig till känna inom handtverket, dels i den färdiga varan dels uti alla de reparationsarbeten, hvilka utgöra en så betydande del af dessa näringars tillverkning. Störst och för konsumenterna kännbarast har dock höjningen varit i fråga om hyrorna. Det är visst sannt, att det endast är städernas invånare, som äro offer för denna prisstegring, men de utgöra redan $\frac{1}{3}$ af befolkningen och rymma därtill inom sig största delen af ämbets- och tjänstemän samt alla andra små inkomsttagare. Bostaden representerar dessutom ett behof, som icke kan afläggas eller utöfver en tämligen snäf gräns inskränkas. Den utgör vidare en så stor post uti utgiftsbudgeten, att äfven en mindre ökning i procent räknadt af dess pris kännes tryckande. Och på intet område har stegringen gifvit sig starkare till känna. Hyrornas stegring torde vara anledningen till de största och mest berättigade klagomålen öfver inträdd dyrtid. Att dessutom tjänarnes löner betydligt stigit i senaste tid är ett välbekant faktum, hvaröfver man dock hvarken må förundra sig eller bör klaga. Denna stegring är till sin natur sekulär och torde redan ingå i allmänna medvetandet som en nödvändighet, med hvilken man, så godt man kan, får finna sig till rätta. Harmligt är däremot, när förhöjda pris så att säga af okynne uppställas. Och sådana förekomma alltid i en tid af allmän prisstegring. En och annan tycker, att då så många andra höja priserna, hvarför kan då ej han göra detsamma. Ett sådant fall anser jag vara, när priset för spisning i denna tid höjes. De enkla matvarorna deltaga nämligen ej i den allmänna prisstegringen. Och något liknande kan sägas om den betydande uppskrufningen af vedprisen, som flerstädes ägt rum, helt visst endast emedan stenkolspriset gått så i höjden.

Spörja vi efter motiven till dessa prisstegringar, så finna vi som sådana åberopade: 1) prisstegringen utrikes af en del därifrån kommande råvaror, däraf främst stenkol; 2) den under förra året inträdda starka ränteförhöjningen; samt slutligen 3) arbetslönernas snabba ökning. Att *prisstegringen på världsmarknaden* skall återverka på vår egen, är uppenbart. För så vidt den träffar våra exportartiklar, länder den oss dock endast till fromma; och så är som bekant fallet beträffande både järn, trä, trämassa och flera andra varor. Naturligen få de egna näringar, som behöfva dessa råämnen och halffabrikat, äfvenledes betala högre pris för desamma, men däröfver är intet att säga. Uteslutande ledsamt är däremot, att utifrån kommande råämnen och bland dessa främst stenkol stigit så betydligt i pris. Om storleken af prisstegringen på världsmarknaden gifver *Economists* bekanta pris-index för 22 varor en föreställning. Enligt den utgjorde prisenheternas summa Dec. 1899 2,145 mot 1,918 Dec. 1898. För oss kännbarast är den enorma stegringen af stenkolspriset. Detta noterades cif Malmö Dec. 1897 omkring 14 sh., vid samma tid 1898 16 sh. och Dec. 1899 21 sh. Stenkol användes i stora kvantiteter inom hela industrien, hvadan alltså samtliga industriartiklar häraf röna en inverkan, som icke är ringa, och mot hvilken vi blott i mindre mån kunna värja oss. Ty endast genom införandet af bränslebesparande ugnar och pannor kan en reduktion uti bränslekostnaden ernås.

En faktor af ännu större betydelse än den nu omnämnda för framkallande af dyra tider är den inträdda *räntestegringen*. Den var på sin tid för ett år sedan ungefär, när den kom, af mången efterlängtdad såsom en hämsko på en alltför högt flygande spekulation. Den var för öfrigt en nödvändig följd af en öfverdrifven placering af rörligt kapital i fast med thy åtföljande penningknapphet, såsom jag uti senaste häfte af denna tidskrift visat (1899, h. 3). Till dessa inre orsaker till räntestegring har sedan dess kommit de engelska och tyska bankernas diskontoförhöjningar, hvilka nu binda våra egna penninginstitut, äfven om de skulle vilja något lätta på ränteskruften, såsom billigt vore. Ty spekulationen ligger med stäckta vingar; och kapitalsamlandet har trots den mindre gynsamma skörden varit ej obetydligt, såsom man af meddelanden från sparbankerna erfar. De höga räntorna af 6 och

7 % äro därför nu mer en verklig olycka. Och deras verkan till åstadkommande af dyra tider är allomfattande. Icke blott industriartiklar utan handtverkets alster, hushyrorna, kort och godt allt fördyras häraf. Tack vare ränteförhöjningen i utlandet stå vi för ögonblicket tämligen maktlösa äfven gent emot denna orsak till de dyra tiderna. Under rimliga räntesatser därstädes kan staten indraga penningar för inlösen af järnvägar eller liknande ändamål och sålunda bereda en utväg ur denna svårighet. Må vi därför hoppas, att de orimliga räntesatser, som Englands-banken och efter den den tyska satt upp, till en del visserligen på grund af stegrad affärsverksamhet såsom hos oss men till ej ringa del också som följd af en oförnuftig kamp om guldets mellan de ledande centralbankerna, orsakad af föråldrade täckningsbestämmelser, inom kort skola vika för normala sådana, då en dylik låneoperation kan bekvämt utföras. Tecken till en sådan återgång hafva redan visat sig. I alla händelser är denna orsak till prisstegring om ock fullt berättigad liksom den förut behandlade dock enligt sin natur öfvergående och skulle just därför icke gärna kunna göra de dyra tiderna till onda tider. Den verkan tillkommer framför allt den tredje och sista anledningen till tidernas dyrhet — arbetslönernas stegring.

I motsats till de båda förut diskuterade anledningarne till de dyra tiderna är *arbetslönernas stegring* intet öfvergående, ett utslag af en tillfällig konjunktur. Arbetslönernas stigning är en sekulär företeelse af den största betydelse icke blott för nu behandlade frågor utan ännu mer för alla sociala och politiska förhållanden. Denna stegring betyder nämligen i stort intet mindre än kroppsarbetarnes delaktiggörelse af kulturens både goda och onda ting samt närmande till öfriga klasser i samhället. Den nutida lönerörelsen ibland kroppsarbetarne här i sitt sköte den stora sociala revolutionen, som väl icke försiggår i ett slag, som Karl Marx profeterade och ett fåtal fantaster alltjemt hoppas; och som icke heller leder till klass-skilnadernas upphäfvande och en kommunistisk hushållning, såsom socialisterna allmänt inbilla sig, men som ändock kan kallas en revolution genom det förändrade läge, som den lägsta af samhällets klasser därigenom kommer att intaga, jämfördt med det som den nyss hade och delvis ännu har. För mången och isynnerhet för arbetarne

själfve synes denna omgestaltning försiggå allt för långsamt. Med all kraft söka de därför påskynda lönerörelsen, som skall förmedla densamma, och anse, att det motstånd, som härvid göres från arbetsgifvarnes sida, är ett orättfärdigt hinder beroende endast på de senares dåliga vilja. Detta är emellertid ett groft misstag, såsom så många andra populära föreställningar i vår tid. Lönerörelsens förnämsta hinder är densamma själf. Dess första och omedelbaraste verkan är nämligen att fördyra varorna, däruti inbegripet det fasta kapitalet såsom hus, järnvägar o. s. v., kort och godt allt från det största till minsta. Men denna verkan är för arbetarne och lönerörelsen på dubbelt sätt hämmande, först så att varornas fördyrande, när det öfverskrider en viss mindre höjd, nödvändigt inskränker deras marknad. Och den minskade afsättningen innebär lika säkert produktionens inskränkning, alltså reduktion af den åt arbetarne utbetalda lönesumman, denna reduktion må sedan bestå uti allmän lönesänkning eller någras arbetslöshet, under det återstoden får behålla den lön de haft. Därefter verkar varornas fördyrande, att lönerna förlora i köpkraft. Hvad arbetarne få in genom löneförhöjningen, betala de ut i ökade varupris, hvadan den verkliga vinsten af den förra kan vara mycket ringa, kanske ingen. Men detta hämmar naturligen återigen uppnåendet af det mål, hvartill lönerörelsen syftar, en förhöjd lefnadsstandard och betryggad ställning vid lefnadens afton eller eljest, då arbetskraften sviker i följd af sjukdom och annat.

Enligt sakens natur måste därför lönerna höjande försiggå långsamt. Men som detta illa stämmer med arbetarnes otålighet, kommer denna rörelse att fortgå icke i en rät linie och oafbrutet utan i en kroklinie och stötvis eller så, att för två steg fram måste tagas ett eller mer tillbaka. Arbetarne pocka på och ernå under de gynsamma konjunkturerna en löneförhöjning, hvilken emellertid, om den fortsätter utöfver en viss i hvarje tidpunkt af tingens egen natur gifven gräns, genom varornas fördyrande för till det ofvan nämnda steget bakut, d. v. s. till en lönereduktion. Vore arbetarne tillräckligt upplysta för att förstå denna enkla lag för lönerörelsen; så skulle de spanna bågen mindre hårdt, än de stundom göra. Och nu är just en tidpunkt kommen, då bågen nått sin bristningsgräns i Sverige. Att förhållandena äro ungefär likartade annor-

städes och i synnerhet i våra mindre grannländer, Danmark och Norge — ty ju mindre länderna äro, dess lättare går det därhän — vill jag blott i förbigående nämna. De svenska förhållandena kunna och böra betraktas för sig, ty de bära sin förklaring uti sig själfva. Allt nog lönerörelsen bland de svenske arbetarne har sedan ett tiotal år tillbaka varit i ständigt uppåtgående. Först visade den sig uti allt flera armars sysselsättande, med den följd att emigrationen väsendtligen afstannade hvilket ej hindrade, att brist på arbetskrafter flerstädes gaf sig till känna. Därefter vidtog under årtiondets senare del mera definitivt den andra formen af lönerörelse, nämligen lönernas stigande. Men här är gränsen snart nådd, ty länge kunna ej lönerna stiga, innan detta visar sig uti varuprisen; och så hotar bakslaget. Det är vid den punkten vi sedan hösten stå, om den ej redan är öfverskriden.

Arbetslönerna ha i Sverige stigit högst betydligt på några år. Frånvaron af en lönestatistik gör det omöjligt att säga, huru stor denna stegring är, eller huru lönesatserna för närvarande gestalta sig inom olika arbetsgrenar. Men som allting här är relativt, är tillräckligt att veta, att lönerna i Sverige i en mängd fack om ej i alla öfverstiga de i Tyskland rådande, väl icke i Berlin, Hamburg och Leipzig men annorstädes. Detta är en högst betänkelig sak. Huru skola vi på världsmarknaden stå profvet, om varornas framställning kostar mer hos oss än i andra länder? Det är då endast sådana varor, hvilka naturen skänkt oss såsom ett halft monopol, trä, järn, sten, som kunna med fördel exporteras. Men en dylik råvaru- eller halffabrikats-export förslår ej långt för att täcka importen af alla de ting, som bland annat arbetarnes ökade konsumtion fordrar. Så hotar bakslaget att komma äfven ifrån utlandet. Hemma gifver det sig redan med kraft till känna uti minskad efterfrågan på många håll. Som sagdt, vi äro nära gränsen, om vi ej redan öfverskridit den. Det gäller för såväl arbetare som arbetsgifvare, att betänka hvarje steg, de taga, de förre till lönernas höjande, de senare till varuprisens uppsättande. De dyra tider, som jag ofvan kallat af ondo, äro redan för handen. Kunna de ej besvärjas, stundar sannolikt bakslaget för arbetare och arbetsgifvare och hela vårt land. Det skulle för den skull gälla att finna något sätt, hvarpå de dyra tiderna kunde afvändas utom genom

lönernas reduktion, ty denna utväg skadar icke blott arbetarne utan genom att minska deras köpförmåga äfven näringarne och är sålunda redan i och för sig ett bakslag. Att bibehålla arbetarne vid höga löner, men ej omsätta dessa uti höjda varupris — det är problemet. Vi skola något undersöka de olika möjligheterna för dess lösning; ty af det beror, huruvida den dyrtid, i hvilken vi råkat, är början till en period af stillestånd och återgång eller ej.

* * *

Det är icke första gången, som detta problem inställer sig. Arbetsgifvarne ha det nästan jämt på lifvet, ehuru det endast tidtals sätter dem knifven så på strupen som just nu. Det sätt, hvarpå de helst reda sig med detsamma, har städse bestått uti att undgå det. Detta sker genom att söka andra och billigare arbetare än dem, som endast till de höga lönerna vilja gifva sina tjänster. Man vänder sig till *kvinnor och barn*. Detta är dock en dålig utväg. Barn- och kvinno-arbetet har sin gifna plats uti ett lands hushållning, men den bör ej utsträckas till de områden, där naturligtast den vuxne mannen hör hemma. Hvar gränsen mellan dessa områden bör dragas, kan icke en gång för alla bestämmas. Men karakteristiskt för dessa kritiska perioder uti lönerörelsens historia har städse varit, att arbetsgifvarne därunder sökt utvidga gränserna för kvinnors och barns deltagande i arbetet. Så har ock inträffat just nu, såsom den i pressen omtalade petitionen från glasbruken om minderårigas användande utvisar. Enligt sakens natur är det i främsta rummet de små företagen, som anlita denna utväg. Den är dock en dålig sådan, som samhället icke bör utöfver snäfva gränser tillstådja. Den löser icke heller det problem, som föreligger; den går på sidan om detsamma. Denna utväg bevarar visserligen prisbilligheten uti arbetets produkter, men snarare motverkar än bidrager till lönerörelsens framsteg och verkar lätt i andra afseenden ofördelaktigt — på ungdomens uppfostran, familjelifvet m. m. Det är ej så vi skola förfara, om ock villigt må erkännas, att för de mindre arbetsgifvarne knappt någon annan utväg står öppen. Detta är åter ett af de många fall, då det moderna samhället emot sin vilja fördärfvar de små och hjälper de stora.

Ett annat sätt att handskas med detta problem, hvilket innebär en verklig lösning af detsamma, består uti *arbetets förökade produktivitet*. Detta är det enda rationella sättet att komma till rätta med den kvistiga frågan. Det låter arbetarne behålla sina höga löner, allmänheten sina billiga varor. På detta sätt blir ingen lidande, men alla vinna; mest likväl arbetarne, nämligen på en gång som löntagande producenter och som konsumenter. Arbetets ökade produktivitet kan åter ernås på två skilda vägar och från två sidor, arbetsgifvarnes och arbetarnes. Låt oss till en början betrakta den ur arbetsgifvarnes synpunkt. Den kan då väsendtligen angifvas såsom *handkraftens ersättande med maskiner*. Visserligen gör detta i första stund åtskilliga armar sysslolösa, men denna verkan är vanligen snabbt öfvergående. Inom kort få de öfverflödiga arbetarne åter sysselsättning; och lönerna kunna hållas vid en högre nivå, utan att varuprisen därför behöfva höjas. Utan öfverdrift sagdt vore detta den yppersta lösningen af det intrikata problemet, om den kunde öfver allt tillämpas. Men så är icke fallet. På stora arbetsområden har det hittills ej lyckats att införa maskiner i någon större omfattning och torde ej heller lyckas. Därtill är denna lösning icke så lätt att genomföra, lättare för den store fabrikanten likväl än för den lille, som oftast saknar det kapital, som behöfves, för att vraka gamla och anskaffa nya maskiner. Äfven på detta sätt alltså verkar arbetarnes lönefråga till den lilla driftens undanträngande af den stora. Trots de svårigheter och stötestenar denna utväg sålunda erbjuder är den dock öfver allt, där den kan tillgripas, den som man i främsta rummet skulle vilja förorda, när det gäller att rädda oss undan de dyra tiderna. Den ligger uteslutande i arbetsgifvarnes händer. Huru förhålla de sig härtill i vårt kära land just i denna tid? De många annonserna om prisförhöjningar vittna icke godt om deras förtänksamhet härvid. Fastmer torde jag icke begå en orättvisa, om jag förevidar de svenske fabrikanterna och handverkarne ganska stor försumlighet härutinnan.

Man säger — helt visst med rätta — att svenskarne hafva naturlig fallenhet för mekaniska uppfinningar och liknande. Likväl märker man föga häraf uti näringarnes tillgodogörande af maskinkraft. Vi stå härutinnan långt efter, jag vill ej säga, Amie-

rika, men äfven Tyskland och England m. fl. länder. Arbetsprodukten per arbetare inom industrien är mycket låg i Sverige jämfördt med många andra länder. En orsak härtill, hvilken i synnerhet förr verkade hindrande, var bristen på kapital, en annan är bristande initiativ och intellektuel rörlighet. I regeln anser man sig hafva gjort nog, om man med några års mellanrum följer teknikens utveckling i utlandet, främst Tyskland. Men detta är ingalunda till fylles. Man bör snabbare tillegna sig de nyaste utländska förbättringarne, men framför allt själf uppfinna och genomföra sådana. Hvarje större fabrik bör tillika vara en skola för uppfinningar inom branchen, på samma gång som man allt fullkomligare inrättar sig på arbetsplatsen. Ty det gifves förbättringar uti det lilla och arbetets anordning på stället, som ofta äro af ej mindre betydelse än de stora uppfinningar, hvarå tågas patent och som gå öfver världen. Hvarje arbetsherre borde i detta stycke aldrig hvilat, allra minst inför den hotande utsigten af förökade omkostnader och deraf följande prisuppsättningar. Ty hvad en producent mest af allt bör frukta är att nödgas på varan och konsumenten vråka dessa ökade kostnader, för så vidt de äro af bestående natur såsom just lönerna — en tillfällig och snart öfvergående prisstegring af sådan grund betyder vanligen intet. Hafva däremot de permanenta omkostnaderna på ett håll stigit, måste han söka på ett annat bringa dem ned, men till det yttersta motsätta sig en stadigvarande från honom utgående prisförhöjning. Jag tror icke, att våra fabrikanter och handtverkare till fylles beakta detta grundvillkor för sina affärers framgång och de blomstrande tidernas fortvaro.

Men icke endast arbetsgifvarne åligger det att genom arbetets ökade produktivitet balansera de ökade kostnaderna och särskildt lönernas stegring. Det är i lika hög grad arbetarnes plikt att så göra, ja så till vida ännu mer som det är de, som äro orsak till de stegrade omkostnaderna men på samma gång därpå skörda en omedelbar vinst. Då därtill varornas prisbillighet är för arbetaren af största vikt, så påhvilat honom en dubbel skyldighet både mot sig själf och andra att å sin sida göra hvad han förmår för att bidra till nämnda resultat, en ökad produktivitet som motvigt mot den ökade andel i afkastningen, som han tager. Det medel,

arbetarne äga i sin hand att öka arbetets produktivitet, gäller sättet för arbetets utförande eller *den intensitet, vårdsamhet och plikttröhet, som de därvid använda*. Det har blifvit nästan en modesak ibland nutidens arbetare att faga det alltför lätt med dessa fordringar, isynnerhet den första. Så länge arbetstiden var oskäligt lång, kunde man ej heller kräfva synnerlig intensitet uti arbetet. Men med den förkortning däraf, som mestadels ägt rum och ännu mer lär komma att ske, är absolut nödvändigt, att arbetarne komma till insigt om, att större intensitet måste inläggas i arbetet, än hvad nu allmänt är fallet bland de svenske arbetarne. I stället för den både moraliskt och ekonomiskt förkastliga principen att göra så litet som möjligt måste komma den motsatta att göra så mycket som möjligt. Begär man hög lön och kort arbetstid, så måste man gifva valuta uti en stor arbetsprodukt. De engelske arbetarne, som genom en lång själfuppföstran fått ögonen upp härför, hafva ock uttalat satsen: *fair wages, fair work*, goda löner, godt arbete. Också är arbetsintensiteten bland dem men ännu mer hos de amerikanske arbetarne vida större än hos oss. Sannt är, att det kräfver tid, innan den vid lång arbetstid och ett långsamt arbetstempo vane arbetaren kan nå upp till ett snabbare sådant. Men det är en nödvändighet, att med det snaraste så sker, om den svenska produktionen skall hålla jämna steg med utlandets, samt de ökade lönerna och den förkortade arbetstiden ej skola drifva varuprisen oskäligt i höjden.

Öfver allt där maskinkraft reglerar arbetstakten kan arbetaren, om han ej själf förstår det, tvingas till mera intensitet i arbetet. Men det gifves en massa arbetsfält, dit maskinerna ej inträngt eller kunna intränga såsom grof- och jordbruks-arbetarnes samt hela byggnadsfacket med alla de yrken, som därtill höra. Här är det, som fordran på ökad intensitet måste starkast göras gällande. Ty tack vare frånvaron af maskinernas pådrifvande har ibland alla dessa arbetare, men i synnerhet bland murarne utbredt sig ett snart olidligt själfsvåld i detta afseende. Här råder principen minsta möjliga arbete mot största möjliga lön; här är lättjan upphöjd till maxim. En nutida murare lägger 500 till 600 sten, där hans far eller äfven han själf tidigare lade 1000—1200. Och från murarne har den klassmedvetna lättjan spridit sig till handtlangare,

timmermän, målare och alla andra, som arbeta i byggnadsfacket — med den naturliga följd att bostäderna blifvit oskäligt dyra och bostadsbristen i städerna permanent. Till den senare bidrager visserligen ock inflyttningen från landsbygden; men kunde husen byggas billigare, skulle det byggas mer och bostadsbristen ej blifva så stor. Ingen blir mera lidande på den allmänna lättjan inom dessa fack än arbetarne själfve, murarne inbegripna. Bostadsfrågan är, sedan lönerna kommit till den höjd de för närvarande uppnått i vårt land det största hindret uti arbetarnes emancipationssträfvande. Trånga, dåliga och osunda bostäder verka lika mycket moraliskt som fysiskt nedtryckande. Intet förvildar ock ungdomen mer än ett trångt och smutsigt samboarlif, medan tvärtom en god och trefflig bostad utvecklar känslan för hem, snygghet och menniskovärde och därför är det yppersta uppfostringsmedel. Men huru skall man kunna bereda goda bostäder för flertalet menniskor, då omkostnaderna för deras uppförande stiga så enormt, som fallet varit under de senaste tjugo åren? En timpenning för murare på 40 till 60 öre och för andra i förhållande därtill, måste, då arbetsprodukten är så ringa, göra allt byggnadsarbete oskäligt dyrt. Det bör betraktas som en stor olycka, att handarbetet inom detta arbetsfält så litet ersatts med maskinarbete. Vi bygga hus med samma primitiva hjälpmedel som på Romarnes tid. Men när maskinernas piska ej här kan användas, så bör den allmänna opinionen bruka sin icke minst inom arbetarnes egna led. Ty det är de, som mest få lida för sina murande bröders själfsvåld. Arbete för timlön bör uti alla dessa handarbetets yrken, där det blott är möjligt, ersättas af ackordlön; och grundtaxan härvid så ordnas, att lönen för den flitige fortfarande blir hög, men för lättingen måttlig. Både desse arbetare sjelfva och samhället skola däraf draga de största fördelar. Ty såsom det nu är, äro murarne och deras gelikar verkliga folkfiender.

För arbetarne gäller sålunda alldeles som för arbetsgifvarne, att varornas fördyrande genom de ökade lönerna bör med all makt förhindras. För att de senare skola förbli ståndande och samtidigt bevara sin köpkraft, måste varorna hållas i billigt pris. Det är visserligen det bekvämaste sättet för både arbetsgifvare och arbetare att taga igen de ökade lönerna liksom andra ökade kostnader

genom höjda varupris, att alltså låta konsumenterna betala desamma. Men i nio fall af tio är detta en förfelad beräkning. Ty konsumenterna reagera på sådant sätt mot dessa prispförhöjningar, att de i sista hand falla som en olycka tillbaka på upphofsmännen till desamma. De upphöra nämligen att köpa i lika omfattning som förr; och i samma stund slå de blomstrande och uppåtgående tiderna om uti sin motsats, i tryckta konjukturer och stillestånd. Det är vid tröskeln till dessa utsikter vi för närvarande stå i Sverige. Hade ej prisstegring ägt rum i stor omfattning jämväl i utlandet å våra förnämsta exportartiklar, trä och järn, hvilket i viss mån balanserar den inhemska marknadens afmattning, så vore vi redan inne uti de tryckta tiderna. Och ha dessa blott börjat af en sådan anledning som den nu skildrade, så växa de snart af sig själfva i en olycklig kretsång. Först träda de många små kapitalisterna och inkomsttagarne ut ur konsumenternas led eller inskränka sig. Knappt har denna minskning i marknaden gifvit sig till känna, förr än fabrikanter, handverkare och byggherrar måste inskränka sina tillverkningar, först helt litet visserligen men snart nog mera. Ty med denna inskränkning i arbetet, vare sig den yttrar sig i afskedande af en del arbetare eller arbetstidens nedsättande, sjunker arbetarnes konsumtionsförmåga, hvarigenom återigen marknaden minskas med den följd, att tillverkningen än mera måste begränsas. Och så går det undan för undan i en bedröflig cirkel, tills produktionen är bragt till ett minimum eller delvis alldeles afstannat. Det senare inträffar tidigast just beträffande byggnadsverksamheten, såsom naturligt är, då här höga löner och dåligt arbete mest uppskrufvat prisen. Till den punkten uti nedgångsprocessen hafva vi som bekant redan hunnit. Om det skall stanna härvid eller gå vidare hela skalan utför till verkligt betryck, det beror väsendtligen på arbetsgifvare och arbetare.

De orsaker till de dyra tiderna, som jag förut omtalat — prisstegring å utländska råvaror, i synnerhet kol samt penningröntans abnorma höjd — äro af öfvergående natur och mest beroende af det olyckliga krig, hvarmed England lättsinnigt inviger det tjugonde århundradet. Särskildt kan man hoppas, att den orimliga röntan genom statens mellankomst, på sätt som förut antydts, snart nog kan bringas ned. Arbetslönnernas stegring däremot har en en-

viss tendens att hålla i sig; och därom är intet annat än godt att säga, blott arbetets ökade intensitet motväger dess ökade kostnader — ty eljest går det illa. Att endast vräka dessa kostnader på konsumenterna är som att afsåga den gren, hvarpå man sitter. De dyra tiderna hämna sig då både två- och trefaldt på upphofs-
männen till desamma. Må arbetsgifvare och arbetare hvar på sitt håll besinna detta, medan ännu tid är.

En rysk socialfilosof vid det nittonde århundradets slut.

Af

Professor **Johan Jakob Borelius.**

(Streitfragen unserer Zeit von *K. P. Pobedonoszew*, Oberprocureur der heiligen Synode. Autorisirte Übersetzung von A. Borchardt und L. Kelchner. Berlin 1897.)

Med deltagande och vemod hafva vi nyligen emottagit underättelserna om den ryske själfhärskarens angrepp mot det finska folkets af hans företrädare uttryckligen erkända och besvurna statsförfattning. Detta angrepp är så mycket mer betecknande för den ryska statskonsten, som det framträdde nästan omedelbart efter det bekanta fredsmanifestet. Man torde kunna hoppas, att våra försvarsnihilister, som då knappt kunde finna nog starka ord att uttrycka sin beundran för den genom detta manifest ådagalagda kärleken till freden, nu skola behjärta den gamle trojanens ord enligt Virgilius: »timeo danaos et dona ferentes», hvilket något fritt öfversatt kan på svenska uttryckas sålunda: ryssarne äro farliga, äfven om de komma med fredsmanifest.

Öfverprokuratorn Pobedonoszew anses allmänt som själen i, eller i hvarje fall såsom en bland de förnämste ledarne af den reaktionära politik, som, sedan den genom lifegenskapens upphäfvande hade blifvit i någon mån tillbakaträngd, vann ny kraft efter mordet på Alexander d. II:e och nu äfven har utsträckt sig till Finland. Det kan icke sakna intresse för oss svenskar att finna en sådan man öppet framlägga sin politiska och religiösa lifsuppfattning. Detta framläggande visar, att man nu mera icke ens i Ryssland kan helt enkelt stanna vid ett »sic volo, sic jubeo» utan måste söka att åtminstone med afseende på det allmänna

frambära skäl och grunder. Därtill kommer, att förf. äfven af sådana, som ogilla hans politik, vitsordas såsom en plikttrogen och i sitt personliga lif oförvitlig man, hvilken dessutom äger en stor statsrättslig bildning (jmf. Alfr. Jensen, *Slavia* I s. 152). Ju svårare det är för oss, att i det ryska samhällsskicket finna annat än yttringar af en rå och frihetsfientlig obskurantism, desto viktigare bör det vara att lära känna hvad som kan anföras till dess försvar. Om de anförda grunderna, såsom man visserligen på förhand kan förmoda, komma att visa sig otillräckliga och haltande, kunna de dock gifva en inblick i den lifsåskådning, från hvilken de hafva utgått. Då dessutom förf. ej försunmar att påpeka de brister och missförhållanden, som framträda i länder med friare statsskick, så kan hans bok äfven i detta hänseende innehålla åtskilligt lärorikt.

Boken är icke ett ordnadt och sammanhängande helt, utan består af spridda stycken, sannolikt skrifna oberoende af hvarandra, ehuru alla sammanhållna af en gemensam grundtanke, som just är den ryska cæsareopapismen, hvilket också angifves genom titeln på det första stycket: *Kyrka och stat*. De följande styckena behandla: 2) den nya tron och det nya äktenskapet, 3) pressen, 4) vår tids sjukdomar, 5) karaktersbilder, (*Characterköpfe*), 6) den nya demokratien 7) »vår tids stora lögn», 8) otrons idealer, 9) juryn, 10) tron, 11) makt och öfverhet, samt slutligen 12) (ännu en gång) kyrkan. Det skulle vara ändamålslost att särskildt granska dessa uppsatser i den regellösa följd, hvari de af förf. hafva blifvit framställda; vi åtnöja oss med att angifva och granska de allmänna grundtankarna med särskild hänsyn till förf:s statsvetenskapliga åsikt, hvaremot hans åsikt om religionen och kyrkan här måste lemnas åsido, såsom tillhörande ett ämne, som ligger utom planen för denna tidskrift.

Med vår tid är förf. särdeles missbelåten; han klagar äfven, att lifvet är gränslöst omgestaltadt, meningslöst och lögnaktigt, emedan hvarje ordning har försvunnit, alla organiska förbindelser, blifvit förderfvade och i deras ställe inrättningar införts, som till större delen äro lögnaktiga och falskt afpassade efter lifvet och verkligheten (s. 55), så att under den öfverhandtagande egoismen charlataneriet och lycksökeriet det blir svårt för den sanna för-

tjänsten att göra sig gällande (s. 57). Eftersom denna klagan framträder just i Ryssland, skulle man vara benägen att skjuta skulden till det onda på det där rådande enväldet; men detta är på långt när icke hr Pobedonoszew's mening. Felet ligger enligt honom uteslutande i den sig utbredande böjelsen för allmänna grundsatser och begrepp såsom frihet, jämlikhet, m. m., hvilka man gör till ett slags afgudar med förgätande däraf, att lifvet icke är någon vetenskap, icke låter intvinga sig i allmänna formler, hvilka i saknad af sammanhang med det verkliga lifvet blifva endast lögnaktiga fraser (s. 61—64). Följderna häraf blifva missnöje med det bestående och ständiga sträfvanden att förändra det, revolutioner, hvilka i stället för de naturliga organisationerna sätta konstlade inrättningar, som tvinga regeringarne att själfva blifva lögnaktiga, för att kunna upprätthålla sin makt, leda till allmänt misstroende och till en terrorism sådan som under det franska skräckväldets dagar (s. 64, 65, 86.). Tydligen har förf. vid detta sitt ifrande mot allmänna grundsatser och deras tillämpande på verkligheten råkat ut för samma missöde som den gamle kretensern, hvilken med sin försäkran, att alla kretenser äro lögnare angaf sig själf som lögnare. Ty den satsen, att alla allmänna principer äro endast formler och i sin tillämpning på verkligheten falska, är ju själf en grundsats, en allmän princip, och kan följaktligen ej göra anspråk på större tillförlitlighet än alla andra. Detta hindrar dock icke, att äfven den kan hafva en relativ sanning. Hvarje allmän sats är mer eller mindre abstrakt, innehåller blott en viss om ock väsentlig sida af sanningen och måste alltså vid sin tillämpning på verkligheten kompletteras med andra lika väsentliga sidor. Och väl må man erkänna sanningen af herr Pobedonoszew's antydan (s. 71), att »kunskapens träd på godt och ondt» tillika är syndafallets träd, hvars frukt störer den ursprungliga jämnvigten och kastar in människorna i villfarelser och falska omdömen, hvilka ej existera hos dem, som blindt följa instinkten, emedan de öfver hufvud icke fälla några omdömen. Att genom yttre tvång söka hindra uttalandet af sådana mer eller mindre felaktiga omdömen är emellertid fruktlöst och skulle, äfven om det i ett despotiskt styrdt land kunde lyckas, endast leda till folkets fullkomliga förslöande.

Såsom exempel på villfarelser, hvilka vetenskapen dock under århundraden ansett som obestriddiga sanningar, anför förf. (s. 58) det ptolemeiska systemets lära om jorden såsom världens medelpunkt, äfvensom de cykler och epicykler, som antogos och upp-diktades för att bringa denna lära i öfverensstämmelse med astro-nomernas iakttagelser. Det gör onekligen ett komiskt intryck att finna detta uttaladt i ett land, der man ända hittills har bibehållit den felaktiga julianska tideräkningen, utan tvifvel af samma grund, som i Italien bragte Galilei inför inquisitionsdомstolen, nämligen nitet för den »ortodoxa» tros läran. Dock kan fasthållandet af den häfdvunna villfarelsen i detta fall ej tillräknas hr P—w, om än insikten i dess obefogenhet hade bort något mildra hans stränga omdöme om vår tids reformsträfvanden, åtminstone med afseende på Ryssland. Men så mycket mer måste det framhållas, att den omedelbara, af all reflexion oberörda känslan icke blott fattar jorden såsom världens medelpunkt, utan ock låter solen och stjer-norna dagligen löpa rundt omkring denna medelpunkt. I förhål-lande till denna uppfattning, som sannolikt ännu i dag är rådande hos det ryska folkets flertal, innebar det ptolemeiska systemet i trots af sina cykler och epicykler ett verkligt framsteg, som beford-rade astronomiens och navigationskonstens utveckling samt slutligen genom den förkonstling, som de utvidgade observationerna nöd-vändiggjorde, blef en af de förnämsta driffjädrarna till utbildandet af den copernikanska teorien, hvilken säkerligen aldrig skulle hafva framträdt, om man enl. förf.s recept (s. 67) för att bevara känslans frihet och enkelhet, hade lagt åsido reflexionen, hvilken enligt honom utgör den egentliga stötstenen. Och det samma gäller med afseende på alla de mer eller mindre felaktiga teorier, som hafva vunnit någon allmännare utbredning; deras inflytande beror väsentligen därpå, att enhvar af dem innehåller en viss, om än mer eller mindre skeft uppfattad, sida af sanningen. »Men» invänder hr P—w (s. 57, 58.), när vi vilja begripa något, böra vi betrakta det från den »riktiga synpunkten»⁵⁵ och däri har han utan tvifvel rätt. Däremot är det en villfarelse när han tror, att denna synpunkt är så själfklar, att den naturliga instinkten skulle vara tillräcklig för att finna den. Tvärtom är det just de ensamt af känslan ledda människorna, som lättast hänföras af ensidiga teo-

rier, då dessa motsvaras af deras ögonblickliga eller inrotade själs- tillstånd. Håri ligger grunden till sådana våldsamheter, som hugenottmorden i Frankrike, skräckväldet i samma land under och efter den första revolutionen samt judeförföljelserna i Ryssland. Teorier kunna bidra till att framkalla och underhålla en sådan känslöstämning; men i regeln är det icke teoriens män, som däraf låta hänföra sig till våldsamma och samhällsomstörtande handlingar. Rousseau, i hvars lära förf. (s. 139) ser grunden till vår tids revolutionära rörelser, var alltför mycket teoretiker för att själf utföra en revolution; och om han det oaktadt genom sina skrifter förberedde revolutionen, så låg grunden därtill väsentligen i den dominerande betydelse, som han både i sin teori och sitt enskilda lif tillerkände känslan. Att han af sin känsla fördes till en åsikt rakt motsatt hr Pobedonoszew's, har sin naturliga förklaring i den olikhet, som måste finnas mellan känslöstämningen hos en i den fria schweitziska republiken och en under det absoluta en- väldets grundsatser uppfostrad person.

En öfvermåttan sorglig och rent af ömklig bild ger förf. (s. 83, 84) af det nuvarande ryska samhället. »Här se vi skolor, hvilkas lärare hafva öfvergifvit barnen för att hopsätta referater öfver undervisningsmetoder och högtrafvande tal för offentliga församlingar — läroanstalter, hvarest under sken och form af undervisning ingen kunskap meddelas och hvarest de enfaldiga lärarne i virrvarret af begrepp, befallningar och instruktioner icke ens veta hvad de böra meddela och hvad de böra fordra — där se vi sjukhus, som folket fruktar att begagna på grund af kölden, hungern, oordningen och den vinningslystna direktionens likgiltighet, — offentliga an- stalter, för hvilka mycket penningar samlas och hvarest dock ingen bekymrar sig om annat än sin egen fördel och ärelystnad; vi finna biblioteker, hvarest allt är försummadt och i oordning, så att man hvarken kan bli klok på penningarnas användning eller på böckernas begagnande; gator, öfver hvilka man ej kan gå utan att känna äckel och afsky för den smuts, som förpestar luften, för sedefördärfvets och dryckenskapens många nästen.. Här se vi en regeringsbyggnad, som är bestämd för de viktigaste ämbets- och statshandlingar, genom de där verksamma ämbetsmännens odug- lighet förvandlad till ett kaos af oordning och osanning, en mini-

sterialförvaltning, där man, i hvilken angelägenhet man må komma dit, aldrig finner de för dess uträttande nödvändiga personerna, som dock vore förpliktade att vara där. Och slutligen finna vi kyrkor, folkets lyktor, som stå midt i byarna öfvergifna och stängda utan gudstjenst och sång, och andra, från hvilkas ovärdiga gudstjänst folket ej förer med sig annat än ett kaos af okunnighet och upphetsning. Stort är detta register och huru många tårar, huru mycket elände äro ej där upptecknade!»

Man kan ej betvifla, att denna bekännelse, afgifven af en bland den ryska statens ledande män, är fullt tillförlitlig och riktig. Den är dessutom fullt öfverensstämmande med hvad resande, t. ex. Jensen, berätta om tillståndet i Ryssland. Men med så mycket större skäl kan det betviflas, att den egentliga grunden till det onda ligger i yrkandet på och talet om allmänna grundsatser. Tvärtom ligger den tydligen däri, att alla dessa pliktförgätta lärare, sjukhusdirektioner, bibliotekarier, präster och ämbetsmän af alla slag bryta mot den grundsats, hvarförutan intet lagbundet samhällslif är möjligt, nämligen hvarje individs och i första rummet hvarje ämbetsmans plikt att fullgöra åtagna förbindelser och åtlyda samhällets lagar, så länge de ha gällande kraft. Dock, måhända ligger felet icke blott hos ämbetsmännen, utan ännu mer däruti, att lagarne och föreskrifterna icke kunna åtlydas, i följd af sin oreda och sina inbördes motsägelser. Enligt Jensen (s. 166) är den ryska lagen »ett samlingsverk af ryska, romerska, tyska och franska beståndsdelar, lika inkrångladt som klumpigt», och dessutom onyttigt redan därför, att hvilken lag som helst kan genom ett kejserligt maktspråk annulleras. Och hr P—w antyder själf detsamma, då han talar om ett virrvarr af befallningar och instruktioner, som gör, att de, som böra tillämpa dem, ej veta, huru de skola bära sig åt. Vill man gifva ett sådant sammelsurium namn af lagar, så är det onekligen bäst att vara befriad från dylika. Men i intet fall kan man därvid tala om system eller grundsatser, ty till en grundsats hör, att den är allmängiltig och följdriktigt tillämpad.

Bland de allmänna begrepp och grundsatser, på hvilka hr P—w skjuter skulden för vår tids elände, anför han, såsom förut är nämnt, i första rummet (s. 65) de af den franska revolutio-

nen proklamerade: frihet, jämlikhet, broderlighet. Han erkänner, att dessa begrepp innesluta i sig den ideala sedelagens eviga sanning i oskiljaktigt förbund med pliktens och »offrets» (själfuppoffringens eller själförsakelsens) eviga idé, på hvilken hela den sedliga världsåskådningen hvilar. Men då man ville stämpla dessa formler till en tvångslag för det offentliga lifvet, en *formel* rätt, visade sig detta som en ödesdiger lögn. (s. 65). Bortser man härvid från förf.s både mot det häfdvunna språkbruket och mot humaniteten stridande vana att rubricera hvarje, äfven oafsiktlig, osanning såsom lögn, så må det medgifvas, att dessa ord innehålla en viss sanning, hvilken dock lider af just samma fel som de allmänna grundsatser, mot hvilka (eller mot hvilkas missbruk) förf. vänder sig, nämligen att vara fattad alltför abstrakt och just däri genom själf blifva falsk eller efter förf.s språkbruk lögnaktig. Att friheten, då den uppfattas som tygellöshet, absolut oberoende af pligt och lagar, slår öfver i en anarkism, som gör allt samhälle omöjligt och följdriktigt utmynnar i ett outhärdligt tyranni, måste för hvarje klarsynt och af fördomar oförvillad person vara likaså uppenbart, som att jämlikhet i rättigheter utan motsvarande jämlikhet med afseende på skyldigheter och förmåga att uppfylla dem måste leda till samhällets utarmande, och att fordran på broderskap förutan motsvarande broderkärlek (enligt den bekanta formeln: »sois mon frère ou je te tue») icke är annat än en yttring af den mest inbitna egoism. Men detta hindrar ej, att de ifrågavarande grundsatserna, fattade i sin behöriga begränsning, både kunna och böra tillämpas på det verkliga lifvet, och detta icke blott med hänsyn till de enskilda personernas inbördes förhållanden, utan ock med afseende på statens lagar och inrättningar. En sådan tillämpning ligger i afskaffandet af slafveri och lifegenskap, där dessa hafva varit rådande; vidare i hvarje medborgares rätt att vid tvister eller brottmål dömas och ransakas enligt allmänt gällande lag och under laga former, så att domen kan af honom själf och andra inses såsom grundad, icke på ett godtyckligt maktspråk utan på lagens ord. Härvid förneka vi icke, att införandet af sådana och andra med dem sammanhängande inrättningar (såsom tryckfrihet, folkrepresentation m. m.) kan i en stat, hvarest de förut ha varit okända, medföra åtskilliga faror och olägenheter, hvilka, för att

ej leda till samhällets fördärf, måste med varsamhet bemötas och afböjas. Men faror åtfölja hvarje utveckling och hvarje framåtskridande, såväl hos individen som hos samhället; för en människa, som ej hade någon högre sträfvan än att undvika alla faror, skulle intet annat återstå än att stänga in sig i fullkomlig overksamhet, ehuru äfven detta medel snart skulle visa sig fruktlöst. Ty här framförallt kunna skriftens ord tillämpas: »hvilken som vill behålla sitt lif, han skall mista det.»

Bland vår tids lögnar räknar förf. (s. 39 f.) särskildt den meningen, att den s. k. pressen (tidningspressen) är ett uttryck af den allmänna meningen. Att denna åsigt är falsk och stridande mot »logikens första grundsatser», skall visa sig, om man blott besinnar hvad en tidning är och huru den uppstår. Hvilken äfventyrare som helst kan grunda en tidning, om han blott förmår sammanskrapa tillräckligt med penningar för dess uppsättning och en hop lejda skrifvare för dess redaktion. I besittning af dessa hjälpmedel är han färdig att döma en och hvar, utöfva inflytande på ministrar och regenter, konst och litteratur, penningväsen och industri, taga heder och ära af enskilda personer, ja stundom till och med störta regeringar och åstadkomma revolutioner, och är därvid helt och hållet oansvarig (völlig verantwortungslos (s. 45), enär hvarje försök att på laglig väg få upprättelse nästan alltid misslyckas och endast leder till nya förolämpningar. Och likväl har tidningsmannen icke, såsom för andra domarebefattningar erfordras, undergått någon pröfning eller blifvit utkorad genom val, utan egenmäktigt konstituerat sig till domare. Genom korrespondensartiklar, lögnaktiga berättelser och utpressning af penningar från personer, som frukta hans angrepp, befäster han sin makt till den grad, att ingen på fast, moralisk basis grundad tidning är i stånd att upptaga kampen mot honom (s. 44).

Det måste utan tvifvel synas förvånande, att denna klagan öfver tidningspressens oansvarighet och makt höres från Ryssland, censurens och trycktvångets förlofvade land. Förklaringen torde dock ligga däri, att själfva censursvärtan låter de icke censurerade ställena framstå så mycket tydligare. Att dåliga, lögnaktiga och skandalösa tidningar hafva funnits och ännu finnas, är en ofta hörd och fullt berättigad klagan. Redan vår store häfdatecknare,

E. G. Geijer, framhöll 1838 i Litteraturbladet (s. 149 f.; Saml. Skr. förra afdeln. bd. 8, s. 268 f.) med åberopande af sådana förf. som Tocqueville, Fenimore Cooper och miss Martineau: det tyranni, som tidningspressen utöfvade i Nordamerikas Förenta Stater och särskildt i slafstaterna, hvarest tidningarne afsiktligt undanhöllo alla meddelanden, som kunde upplysa om det där rådande tillståndet; och äfven vår tid är icke utan exempel på ett dylikt förhållande både i Amerika och i andra länder. Men Geijer var naturligtvis långt skild från hr P—ws till fanatism gränsande fiendskap mot pressen. Efter att hafva framhållit dennas missbruk och de vådor, som däraf kunna uppstå, tillägger han s. 151 (270) följande ord, hvilkas sanning ej af någon verkligt insiktsfull och af ryska fördomar oförvillad person skall kunna jäfvas: »Med yttre tvångsåtgärder dämpas ej ett sådant ondt, där det en gång finnes; och att detta, det *sämsta* i tiden verkligen finnes, sammanhänger tillika med det bästa i tiden, nemligen det gemensamma intresse, som alltmer förbinder det enskilda med det allmänna. Derigenom har opinionen mer än någonsin blifvit en makt i verlden. Den kan förvillas genom sina egna medel — genom pressen framför allt — men den är en farligare makt undertryckt, än då den är fritt spridd och genom sin spridning fördelad. Fenomenet ligger i tiden, *utom* hvilken det är fåfångt att vilja ställa sig. Man måste tvärtom ställa sig midt i densamma och med dess eget goda bekämpa dess eget onda. Opinionens falska makt ligger i anspråket, att *meningen* är regeln för det rätta; dess sanna deri, att det *rätta* blott ger verklig kraft åt meningen. Återstår således, att med den bättre öfvertygelsen bekämpa den sämre.» Erfarenheten visar ock, att denna den bättre öfvertygelsens kamp mot den sämre icke har varit fruktlös. I Frankrike har just i våra dagar en af en talrik tidningspress understödd falsk opinion vikit för klara grunder, hvilka förutan tryckfrihet ej skulle ha kunnat göra sig gällande. I själfva verket ligger i sanningen en makt, som visserligen kan till en tid undertryckas och förkväfas af egoism och sofistisk, men som dock förr eller senare öfvervinner dessa hinder, om den blott får tillfälle att uttala sig. Att det för en af pressen orättvist angripen person skulle vara nästan omöjligt att erhålla upprättelse på laglig väg, är ett påstående, som vederlägges af talrika fällande

domar i tryckfrihetsmål, och som alltså, om det äger någon sanning, endast kan gälla med afseende på Ryssland, möjligen just i följd af censuren. Härmed nekas ej, att äfven de länder, som äro fria från censur, förete exempel på orättvisa domar i tryckfrihetsmål, så väl fällande som frikännande, helst då, såsom i Frankrike under Dreyfus-processerna, partilidelser och nationalhögfärd bestämma utslaget; men sannolikheten för sanningens slutliga seger är dock i dessa länder ojämförligt större. Då förf. (s. 41) beklagar »det olyckliga och af en lögnaktig utländsk press förkättrade» Ryssland, så kan äfven härvid anmärkas, att skulden väsentligen ligger i censuren och i regeringens hemlighetsmakeri. Äfven om enskilda personer vinna de värsta rykten lättare tilltro i samma mån, som de själfva söka att dölja sina handlingar för allmänheten; och det kan icke påräknas, att en stat eller en regering skall i detta hänseende vara lyckligare ställd, helst då det ringa, som kan anses fullt konstateradt, är så dåligt, som det angifves till och med af hr P—w sjelf.

Vi hafva sett, att förf. tillerkänner frihetens, jämlikhetens och broderlighetens grundsatser en ideel sanning, ehuru han betraktar såsom lögnaktig hvarje sträfvan att tillämpa dessa grundsatser på staten och dess lagar. Men *en* grundsats betecknar han (s. 126) såsom lögnaktig till själfva sin idé, nämligen den sedan franska revolutionen inrotade, af Rousseau och hans skola (s. 139) utbredda förutsättningen, att all makt utgår från folket och har sin grund i folkviljan. Derifrån härleder sig parlamentarismens teori, hvarunder förf. inbegriper alla former af folkrepresentation, och hvilken enligt honom »missleder de bildade i alla länder». Enligt denna teori skall folket själfstifta sina lagar och öfvervaka deras tillämpning. Men detta är omöjligt; folket måste afstå sin härskare rätt till ett inskränkt antal representanter; och dessa äro icke maskiner, utan personer med sina enskilda intressen och dessutom obekanta för de flesta bland valmännen, hvarföre deras val beror däraf, att de själfva eller deras vänner äro tillräckligt ärelystna, oförskämda och hycklande, för att med hjälp af lögnaktigt tal och falska förespeglingar lyckas bilda ett parti, som är stort nog för att vinna pluralitet. Här ger förf. (s. 133) en skildring af den taktik och de intriger, som stundom förekomma vid val af folk-

representanter, framför allt i de länder, der den allmänna rösträtten är fullt genomförd; och han betecknar på grund häraf den »parlamentariska komedien» såsom en bild af »den stora politiska lögn, som behräskar vår tid. De valde arbeta endast för sina egna fördelar; men folket suckar under denna maskin och börjar märka den däri fördolda lögnen (s. 138).

Man hade kunnat vänta, att förf. vid denna skildring af de politiska partistriderna skulle ägna någon uppmärksamhet åt hvad som är eller i hvarje fall bör vara hufvudsaken vid bildandet af ett politiskt parti, nämligen konflikten mellan motsatta åsikter angående staten och dess styrelse; denna synpunkt affärdas dock (s. 136) helt kategoriskt därmed, att blott ett fåtal kan förena sig om en sådan gemensam åsikt, hvaremot de stora parlamentariska partierna bildas genom de af förf. angifna medlen, i det att massan af de väljande utan egen öfvertygelse blindt följer sina ledare. Men detta är blott ett undanskjutande eller fördöljande af hufvudvillkoret för partibildningen, som är, att motsatta åsikter göra sig gällande och bekämpa hvarandra. Huruvida valmännen själfva eller ens flertalet af representanterna verkligen hafva gjort sig reda för dessa åsikter, är en annan fråga, hvarpå svaret utfaller olika efter de särskilda folkens bildningsgrad, valrättens större eller mindre utsträckning, o. s. v. Förf. angifver för öfrigt själf (s. 135) talaregåfvan (die Beredsamkeit) såsom en bland partiledarnes viktigaste egenskaper; men talare kan ingen vara, som ej kan angifva grunder och skäl. Låt vara, att dessa grunder ofta äro underhaltiga, och att sålunda talarekonsten (enligt den gamle sofistens förklaring) visar sig såsom en konst att låta den sämre grunden synas såsom den bättre; utan skäl och grunder kan dock talaren icke vinna några anhängare. På konflikten mellan motsatta åsikter måste alltså partibildningen ytterst stödja sig äfven i de fall, då ledarne i verkligheten endast åsyfta sin egen fördel och begagna sig af andra personers egennyttan för att vinna anhängare. För öfrigt är detta medel otillräckligt att i längden uppehålla ett parti; ty om folket verkligen, såsom förf. säger, börjar sucka under dess ok, så har det just i valrätten ett medel att frigöra sig därifrån. Däremot är en sådan utväg afskuren i den absoluta monarkien, hvilken af förf. (s. 143) prisas som den bästa statsformen, såsom om icke folket ännu

mer skulle sucka i det »olyckliga» Ryssland. Förf. märker icke eller vill icke märka, att denna statsform med lika mycken och i grunden vida större rätt kan betecknas såsom »lögnaktig», enär den hvilar på den förutsättningen, att monarken ensam styrer och behärskar sitt rike, ehuru det på ett annat ställe (s. 193) betecknas som ett missgrepp, om han omedelbart vill utsträcka sin makt till förvaltningens enskilda delar. Härmed är det alltså erkänt, att monarken i afseende på dessa är beroende af just de ämbetsmän, hvilkas oordentlighet, egoism och vinningslystnad förf. så vältaligt skildrar — för att icke nämna de lyckligtvis nu mera sällsynta fall, då monarken själf har varit en samvetslös tyrann, såsom Ivan den förskräcklige i Ryssland och flere bland de romerska kejsarne. Här visar sig motsatsen mellan teori och praxis vida mer än i stater med konstitutionel författning. Dock — såsom herr P—w (s. 61) riktigt anmärker — lifvet är ingen vetenskap, och en teori kan icke grunda en statsförfattning om icke förutsättningarna för densamma förefinnas i folkets lynne, dess historiska utveckling och dess bildningsgrad. Därföre utbildade sig ock, långt före Rousseaus teori om statsfördraget, representativa författningar företrädesvis hos de folk, hvilkas rättsmedvetande och sedliga kraft i förening med landets läge satte dem i stånd att motstå förtryck; så icke blott enligt förf.s medgifvande i England (hvaräst han dock, betecknande nog (s. 146) sammanställer den med den religiösa toleransen eller »den begynnande otron»), utan ock i Sverige och Schweitz. Och förf. har, i trots af sin ovilja mot parlamentarismen, dock icke kunnat undgå att i viss mån erkänna dess praktiskt fruktbarande inflytande på England och Nordamerika. I Frankrike däremot, hvilket i allmänhet kan betraktas såsom de ensidiga teoriernas land, utöfvade visserligen Rousseaus lära en väsentlig inverkan på öfvergången till parlamentarism; men den hufvudsakliga grunden låg dock i det ohållbara tillstånd, som hade blifvit en följd af det absoluta enväldet. Att Rousseaus teori om statsfördraget lider af väsentliga brister, är numera tämligen allmänt erkänt; redan den sats, hvarmed den af Rousseau inledes, nämligen, att människan är född fri, står, om den fattas efter ordalydelsen, i uppenbar strid emot erfarenheten, som visar att intet djur är vid sin födelse mer osjälfständigt och be-

roende af andra än just människan. Förstår man den däremot så, att människan genom sin natur och sina andliga anlag är bestämd till frihet, så utesluter den icke nödvändigheten af uppfostran, ej mindre för folken än för individerna, såsom det villkor, hvarför utan friheten ej kan förverkligas. I saknaden af en sådan uppfostran ligger den egentliga anledningen till de oordningar och omstörtningar, hvilka af förf. (s. 147) åberopas såsom bevis för den konstitutionella (representativa) styrelseformens oduglighet eller skadlighet, så framförallt i Frankrike och de sydamerikanska fristaterna. Däremot hafva Nordamerikas Förenta Stater under republikansk författning vunnit en storartad utveckling; och om det oaktadt åtskilliga grafva missförhållanden där hafva visat sig, så torde dessa mindre böra tillskrifvas den republikanska styrelseformen, än de talrika inflyttningarna af visserligen delvis aktningvärda, men ock till icke ringa del tvetydiga och rentaf brottsliga personer, i förening med ämbetsmännens osäkra ställning och deras ombyte efter hvarje nytt presidentval, samt icke minst det race-hat, hvilket ännu synes kvarstå såsom en kvarleva af det förut rådande slaverisystemet. Särskildt måste den allmänna rösträttens teori visa sig bristfällig, då den tillämpas på personer och folkmassor, hvilka sakna den sedliga anda, som är grundvillkoret för all verklig frihet. Denna teori är själf grundad på en abstraktion, ett förbiseende däraf, att de enskilda personernas rätt att kontrollera eller deltaga i styrelsen icke kan vara ändamål, utan blott ett medel, hvars giltighet och användbarhet beror af den förmåga att fatta samhällets betydelse och uppgift, som hos dem kan förutsättas.

Anmärkningsvärdt är, att förf. vid den skarpa motsats, som han fasthåller mellan den autokratiska och den representativa styrelseformen, helt lösligt förbigår den konstitutionella monarkien, som dock är gällande i de flesta europeiska länder, bland hvilka särskildt de, som under århundraden hafva åtnjutit den, hafva uppnått en sedlig utveckling, med hvilka icke ens han själf vågar likställa Ryssland (jmf. s. 83, 205, 206, 208, 320). Ty äfven i England, hvilket af förf. likställes med de republikanska staterna, har dock monarken en viss makt både genom sitt personliga inflytande och genom sin rätt att upplösa underhuset och låta anställa nya val. Grunden till detta förbiseende af den konstitutionella

monarkien är lätt att finna. Såsom förut blifvit erkändt, kan ingen allmän grundsats uttrycka mera än en viss sida af det verkliga lifvet eller af dess fordringar på människan och samhället, hvilken, för att vinna sin sanna giltighet måste kompletteras med andra likaså väsentliga sidor. Ju mer vid dess tillämpning dessa andra sidor förbises och ringaktas, desto mer måste alltså för dem, som endast döma efter följderna, själfva grundsatsen visa sig såsom bristfällig och falsk. Det lättaste och bekvämaste sättet att bekämpa och vederlägga konstitutionalismens eller folkrepresentationens grundsats är därför att uteslutande hålla sig till de stater och statsförfattningar, i hvilka den är mest ensidigt tillämpad utan hänsyn till andra likaså väsentliga grundsatser, till folkets bildningsgrad och dess politiska uppfostran m. m. För öfrigt ligga i allmänhet ytterligheterna hvarandra närmast och hafva en naturlig tendens att slå öfver i hvarandra, så att t. ex. de mest radikala folkledare, när de hafva lyckats komma till makten, blifvit de värsta tyranner. Det är icke en blott tillfällighet eller en följd af blott yttre omständigheter, att det demokratiska Frankrike i vår tid har förbundit sig med Ryssland eller att den storliberale Björnstjerne Björnsson rentaf har gjort sig till dess hejduk; dessa och dylika företeelser hafva fastmer sin grund i sakens natur. Ingenting skulle bättre och säkrare befordra Rysslands herravälde öfver jorden, eller åtminstone öfver Europa än de konstitutionella monarkiernas snara undergång och utbyte mot radikalt demokratiska författningar, så mycket mer som regeringsmaktens enhet i vanliga fall måste förläna åt en enväldigt styrd stat en icke obetydlig styrka gent emot en af partistrider splittrad republik. Tydligen har dock detta ytterligheternas öfversläende i hvarandra äfven en annan sida. Just det absoluta enväldet är företrädesvis utsatt för faran att, när dess makt förr eller senare brytes, lämna rum för ett pöbelvälde af det råaste slag.

Såsom ett ytterligare stöd för sitt förkastande af den representativa statsförfattningen anför förf. dels (s. 143) den i Österrike allt mer skärpta oenigheten mellan skilda nationaliteter, dels (s. 147, f.) de demokratiska författningarnas kortvarighet och täta omväxlingar i Frankrike, Spanien och de sydamerikanska republikerna, bland hvilka särskildt Bolivia skall af 14 presidenter räkna 13.

hvilkas regering har slutats med en våldsam död eller med landsförvisning, under det att däremot de monarkiska institutionernas varaktighet af historien mätes efter århundraden. Mot detta sätt att beräkna en statsforms värde efter dess varaktighet kunna åtskilliga anmärkningar göras. Enligt denna måttstock skulle den kinesiska regeringsformen vara den förnämsta af alla, enär den om ock nu lutande till sin undergång, dock i ålder öfverträffar alla andra. Ville man efter samma måttstock beräkna de organiska varelsernas rang, så skulle sköldpaddan komma att stå vida högre än människan. Härmed skall dock icke nekas, att täta statshvälfningar inom ett folk utgöra en kraftig instans mot de hos detta folk härskande principerna och i hvarje fall bevisa det folkets oförmåga att med hjälp af dessa principer uppnå ett stadgadt samhällsskick. Men då förf. så eftertryckligt framhåller presidentväxlingarna i det halvilda Bolivia, synes det ej vara ur vägen att erinra sig de ryska kejsare, som under de två sista århundradena hafva blifvit undanröjda genom palatsrevolutioner eller genom mord, och hvilka i hvarje fall äro flera än i någon konstitutionel monarki under samma tid. Visserligen har själfva den autokratiska styrelseformen under dessa växlingar förblifvit i det hela oförändrad; men grunden härtill bör snarare sökas i folkets saknad af sedlig kraft än i regeringssättets förträfflighet. Tvångsupplösningar af vetenskapliga föreningar och massrelegationer af studenter kunna lika så litet som de af hr P—w skildrade oordningarna i skolor, kyrkor och embetsverk anses beteckna ett sundt och normalt tillstånd. Med afseende slutligen på nationalitetsstriderna i Österrike, må erinras, att de ingalunda hafva tillkommit i följd af den konstitutionella författningen, enär de tvärtom äro äldre än denna och just genom sin tillvaro ådagalägga förkastligheten af den eröfrarepolitik, som utan afseende på nationella egendomligheter söker intvinga främmande folk under ett gemensamt band. Deremot hafva vi i Schweiz exempel på en stat, hvarest skilda nationaliteter under århundraden hafva varit förenade utan annat band än deras kärlek till friheten och deras önskan att bibehålla denna.

Angående juryinrättningen (das Geschworenengericht) innehåller boken (s. 167—170) åtskilliga förståndiga anmärkningar,

hvilkas hufvudinnehåll är, att denna inrättning i England har varit välgörande i följd af de särskilda regler och anordningar, genom hvilka jurymännens verksamhet där är begränsad, hvaremot den i länder, der denna begränsning saknas, är skadlig och föranleder orättvisa domar. Härmed har förf. dock erkänt, att den icke är obetingadt förkastlig. Ett dylikt erkännande har han, såsom vi funnit, äfven ehuru motvilligt gifvit åt Englands och Amerikas representativa författningar. En vidsträcktare insikt skulle sannolikt hafva lärt honom att äfven i andra länder folkets deltagande i statens styrelse icke varit utan nytta. Dock — för honom är känslan hufvudsaken och för hans individuella känsla är hvarje statsform utom det absoluta enväldet en form af gudlöshet. Här bortfalla alltså alla grunder och endast den blinda tron står kvar.

Såsom af den här gifna granskningen framgår, måste hr P—ws försök att med skäl och grunder försvara det ryska stats- och samhällsskicket anses såsom misslyckadt. Redan den grundförut-sättning, hvarpå det är byggt, innebär en själmotsägelse, ty skäl och grunder äro icke möjliga förutan allmänna grundsatser och begrepp. En teori, som förkastar alla teorier, begrepp och grundsatser såsom lögnaktiga, har dermed stämplat sig själf såsom lögnaktig. Men oberoende af denna och alla däraf härflytande själfmotsägelser är dock boken af icke ringa intresse genom sitt öppna och oförbehållsamma framläggande af den genuint ryska lifsuppfattningen och det däraf härflytande samhällstillståndet. Förf. framhåller med förkärlek (s. 67, 68) den enkla känslan såsom det dyrbaraste och genomskinligaste af allt. Denna känsla försvagas eller förflyktigas enligt honom genom reflexion och grundsatser. Men endast med hjälp af reflexion och sedliga grundsatser kan känslan vinna klarhet och fasthet. Ty känslan såsom sådan är tillfällig och växlande efter individernas olika böjelser och äfven efter ögonblickets stämning. Häraf kan man förklara all den oärlighet och de laster, hvaraf det ryska samhället enligt förf.s eget erkännande lider. Dessa laster kunna ej, såsom förf. synes mena, utrotas genom förkväfvande af allt kunskapsbegär och vädjande till den naturliga känslan; ty just här gäller framförallt kristendomens lära, att den menliga naturen är fördärfvad. Men äfven oberoende häraf kan genom ett sådant undertryckande af kunskaps-

begäret endast utbildas en hjord af slafvar, som liksom hundar blindt följa sina herrar; och äfven detta blott under den förutsättning, att hvarje inflytande från bildade nationer helt och hållet utestänges. Ty hvarje dylikt måste på ett så beskaffadt folk verka såsom ett gift, helst då just det ytliga, som omedelbart anslår den reflexionslösa känslan, är mest ägnadt att där vinna bifall och spridning. Man kan häraf lätt förstå förf.s klagan öfver den främmande litteraturens inflytande på ryssarne. Följdriktigt borde han dock äfven yrka på utestängandet äfven af civilisationens materiella alster och i likhet med Rousseau förorda en återgång till naturtillståndet, ty endast därigenom vore det möjligt att utestänga alla allmänna grundsatser. En sådan åsigt har ock blifvit omfattad af förf.s landsman, den ädle, men i trots af sin begåfning och sina kunskaper utomordentligt kortsynte människovännen Leo Tolstoy, hvars teori går ut på att upphäfva all arbetsfördelning och därmed alla civilisationens hjälpmedel, fabriker, järnvägar m. m., för att hänvisa alla människor till att med egna händer bruka jorden. Herr P—w är dock tydligen alltför praktiskt anlagd för att inlåta sig på sådana utförbara teorier. Snarare kan det antagas, att för honom och för den ryska politiken hägrar den förhoppningen, att de konstitutionella monarkierna såväl som republikerna skola i följd af yttre och inre stridigheter alltmera splittra sig, för att slutligen i likhet med Polen såsom en mogen frukt uppslukas af cesarismen, helst naturligtvis den ryska, hvilken åtminstone hittills har inom sitt område lyckats hämma alla konstitutionella sträfvanden. Han inser däremot icke, att om detta någonsin kunde lyckas, följden endast skulle blifva ett barbari, som bibehölle alla den nuvarande civilisationens laster, men tillika omöjliggjorde hvarje sedlig förbättring.

Den amerikanske författaren George Kennan anmärker i berättelsen om »ett besök hos grefve Tolstoy» (på svenska utgifven såsom inledning till öfversättningen af Kreutzersonaten s. 41), att en viss barnslighet, en barnslig tro på utförbarheten af egna planer, utgör ett framstående drag i det ryska nationallynnet. »Detta drag är». säger han, »ej mindre framträdande i nihilisternas sätt att resonnera och i deras verksamhet än i grefve Tolstoys läror och excentriska verksamhet». Denna barnslighet sammanhänger utan

tvifvel på det närmaste med den känslans öfvervigt, som äfven utgör herr P—ws ideal, åtminstone i teorien. Ty i verkligheten saknar han visst icke reflexion åtminstone så länge det gäller att försvara sin egen uppfattning och framhålla bristerna i de moderna frihetssträfvandena. I trots af de felslut och öfriga brister, som blifvit uppvisade vid denna argumentation, kan det dock antagas, att förf. däri uttalat sin verkliga öfvertygelse, helst då hans tydliga framträdande fosterlandskärlek i förening med det oförbehållsamma erkännandet af de fel och vanarter, som han funnit hos det ryska folket och den ryska ämbetsförvaltningen, utesluta den misstanken, att han skulle hafva talat mot bättre vetande. Snarare torde man kunna antaga, att det af Kennan anmärkta grunddraget i det ryska folklynnet äfven hos honom gör sig gällande såsom en barnslig tro, väl icke på de nya mer eller mindre utopistiska teorierna, men så mycket mer på den ryska cesareopapismen och dennas förmåga att öfvervinna de nämnda vanarterna.

Om kommandomål och högsta befälet öfver krigsmakten.

Af

Docenten C. A. Reuterskiöld.

I frihetstidens båda regeringsformer af 1719 §§ 20, 21 och 1720 §§ 25, 26 fans stadgadt, dels att »hela rikens krigsmakt till lands och sjös med dess högsta öfver- och underbefäl måste af-lägga huld- och trohetsed Kongl. Maj:t, riket och ständerne efter det uppsatte formularet», dels att ingen »öfverste eller annan af krigsbefälet» finge fördrista sig att »utan Kongl. Maj:ts i sittande råd (»med råds råde») gifne befallning» uppbåda något manskap. Äfven ständernas samtycke erfordrades i vissa fall, enligt 1723 års riksdagsordning § 22. Den förra grundsatsen upptogs äfven af Gustaf III i 1772 års regeringsform §§ 18, 19, men de senare ändrades af honom därhän, att dylikt uppbåd ej finge ske »utan Kongl. Maj:ts egen nådiga befallning», hvarjemte han tillade den uttryckliga förklaringen: »Kongl. Maj:t allena tillhörande öfverbefälet af hela dess krigsmakt håde till lands och sjös, som det alltid varit brukeligt uti de förda och för riket mäst lysande och lycklige tider». Samma stadgande öfvergick 1809 i den då antagna nya regeringsformen, hvars § 14 fortfarande lyder så: »Öfver rikets krigsmagt till lands och sjös eger konungen högsta befälet.» Till denna paragraf fogades emellertid samtidigt ett nytt stadgande i § 15 af innehåll, att »kommandomål må konungen afgöra i närvaro af den ämbetsman, åt hvilken konungen allmän befattning därmed uppdragit». »Honom åligge», hette det där vidare, »vid ansvar att, då dessa mål beredas, sin mening yttra öfver de företag konungen besluter, samt att,

då hans mening icke med konungens beslut öfverensstämmer, föra sina yttrade betänkligheter och råd till ett protokoll, hvars riktighet Konungen medelst sin höga påskrift besanne. Finner nämnde ämbetsman dessa företag vara af en vådlig riktning eller omfattning eller grundade på ovissa eller otillräckliga medel att dem utföra, tillstyrke han jämväl, att Konungen ville kalla till ett krigsråd däröfver tvänne eller flere af de närvarande högre militära ämbetsmän; Konungen dock obetaget att å denna tillstyrkan och, där den bifalles, å krigsrådets till protokoll anförda tankar göra det afseende honom godt synes».

Hvad åter med kommandomål skulle förstas, fans uttaladt i regeringsformen § 7, där dessa mål angåfvos vara »sådana, som Konungen i egenskap af högste befälhafvare öfver krigsmagten till lands och sjös omedelbarligen besörjer». De ämbetsmän, hvilka erhöillo den allmänna befattning med dylika mål, hvarom i § 15 talats, voro generaladjutanterna för arméen och för flottorna, hvilka 1809 alltså blefvo konungens rådgifvare i kommandomål, och sedermera förblefvo detta intill genomförandet af 1840 års statsråds- och departementalreform. Genom de då företagna ändringarne i regeringsformen blef dels rådgifvareskapet i dylika mål lämnadt till vederbörande krigsdepartements chefer, dels definitionen å kommandomål flyttad till § 15, dels slutligen ett tillägg till den samma infördt därstädes, så att första punkten af paragrafen erhöill följande lydelse: »Kommandomål, hvarmed förstas sådana, som Konungen, i egenskap af högste befälhafvare öfver krigsmakten till lands och sjös, omedelbarligen besörjer, må Konungen, då han själf förer riksstyrelsen, afgöra i närvaro af den bland krigsdepartementens chefer, till hvars departement ärendet hörer»; den andra punkten åter »honom åligge o. s. v.» förblef däremot oförändrad, och sin sålunda erhållna lydelse har § 15 sedermera alltjämt bibehållit.

* * *

Att konungen innehar högsta befålet öfver krigsmagten eller är deß högste befälhafvare innebär dels, att han måste vara krigsman, dels att han ensam af alla krigsmän eger rätt att gifva militära befallningar och order utan att på samma gång vara underkastad lydnapligt i förhållande till annan krigsman. Konungen

är med andra ord, för att använda disciplinstadgans och andra militära författningars uttryckssätt, i förhållande till hvarje annan krigsman, högre såväl som lägre, städse, både öfverordnad och förman, och har öfver dem alla ständig befälsrätt, till följd hvaraf hvarje krigsman i tjänsten är skyldig honom ovilkorlig lydnad.

Denna ovilkorliga krigslydnadspligt är visserligen här såsom eljes en nödvändig förutsättning för den militära ordningen liksom för befälsrättens utöfning, men den motsvaras icke af någon oin-skränkt befallnings- eller befälsrätt, utan hvarje befälhafvare, och alltså äfven konungen såsom den högste, är i utöfningen af sitt befäl materielt bunden af och till Sveriges gällande lag och laga stadgar, både så vidt dessa afse blott krigsmagten, och så vidt de hafva en allmännare syftning. Hvad konungens befälsrätt vidkommer, beror det därför ytterst på grundlagarnes innehåll och särskilda bestämmelser, huruvida utöfningen däraf endast kan ega rum under iakttagande af vissa former, eller om den är formelt obunden och fri. Så länge emellertid konungens befälsrätt utöfvas inom de af lagen gifna rånärken och enligt grundlagarnes föreskrifter, så länge är ock den krigslydnad, som konungen eger att fordra, ovilkorlig.

Med befälsrätten följer i allmänhet enligt de militära tjänstgöringsreglementena äfven pligt att utöfva befälet, hvadan något afstående eller öfverlämnande däraf ej får ega rum utan laga skäl eller i annat än stadgad ordning. Detta torde ock få anses gälla konungen såsom krigsmagtens högste befälhafvare, men konungen är i hvarje fall dessutom, på grund af regeringsformens tydliga förutsättningar, skyldig att, så länge han ej af svårare sjukdom eller af lagligen företagen utrikes resa, hvilken icke tillika vore ett vistande »i fält», eller af omyndighet är därifrån hindrad, själf »regeringsärendena vårda», och till dessa regeringsärenden måste äfven räknas de med högsta befälet öfver krigsmagten förenade uppgifter. Åtminstone hvad de s. k. kommandomålen angår, är detta tydligen angifvet genom orden i R. F. § 15 »då han själf förer riksstyrelsen», men uppenbarligen måste antingen samma regler gälla om alla af *konungens* högsta befäl beroende frågor, eller ock de af dessa, hvilka icke vore verkliga (materiella) regeringsärenden, falla under tjänstgöringsreglementenas föreskrifter, i det att

konungen vid sidan af sin styrande regeringsmakt möjligen äfven kunde anses utöfva ett särskildt militäriskt ämbete såsom högst-kommenderande general och amiral. Äfven i denna händelse skulle dock högsta befälsrättens utöfning kunna betraktas såsom ett regeringsärende, om ordet regeringsärende tages i dess vidsträckta och mera formella betydelse af ett sådant ärende, som beror af regerande konungs beslut och maktutöfning.

Därmed må emellertid förhålla sig huru som helst, säkert är, att konungens *högsta befäl* öfver krigsmagten ej är inskränkt till ett afgörande så att säga å ämbetsrummet eller i kabinettet af de såsom *kommandomål* betecknade frågor, utan äfven inbegriper en ovilkorlig rätt att såsom faktisk regent personligen sätta sig i spetsen för hvarje till krigsmagten hörande samlad trupp under vapen och själf taga kommandot öfver den samma, leda dess rörelser och omedelbart såsom chef gifva de befallningar, han med afseende på *truppföringen* kan finna lämpligt, alldeles på samma sätt som när annan officer i enlighet med gällande exercis- och tjänstgöringsreglementen utöfvar befälsrätt öfver samlad och uppställd eller för manöver formerad trupp. Detta följer utan vidare af regeringsformens ovilkorliga bud i §§ 14 och 43. Huruvida åter en dylik befälsutöfning äfven är att anse som handläggning af ett kommandomål, blir en annan fråga.

* * *

Hvad med kommandomål bör förstås, har aldrig blifvit med full säkerhet afgjort eller utredt. Redan 1809 föreslogs i fråga om den i § 7 gifna definitionen, »att då ordet kommandomål såväl i sig själf som i den tolkning, paragrafen därå gifver, är obestämdt, måtte härvid tilläggas: men ej förändringar, ökande eller minskande af arméen». Konstitutionsutskottet fann emellertid ej tillräckliga skäl härtill vara för handen, enär kommandomålen tydligen icke egde någon gemenskap med grunderna för indelningsverket och roteringen, om hvilka § 80 särskildt handlar, och hvilkas förändrande fordrar konungs och riksdags sammanställande beslut. Riksdagens hufvudkontroll bestode enligt utskottets tanke däri, att konungen ej eger rätt att disponera större summor, än som af riksdagen under fastställda titlar anslagits. Kunde däremot konungen

utan öfverskridande af anslagen förstärka landets försvar, borde detta ej förvägras honom, liksom å andra sidan hvarje anslagsbesparing på grund af eventuella kungliga beslut om krigsstyrkans minskande i allt fall måste redovisas.

Äfven sedermera hafva försök gjorts att få begreppet kommandomål närmare bestämdt, men utan framgång eller positivt resultat i lagen. Med hänsyn till tolkningen i praxis torde särskildt Kongl. Maj:ts proposition till 1818 års riksdag ang. ändring i R. F. § 7 förtjäna ett visst beaktande. Kommandomålen beskrivas där såsom »sådana enkla militäriska mål, som icke, efter grundlagen, höra till föredragning i statsrådet och statssekreterarnes expedition, icke leda till stiftande af nya, icke till ändring, förklaring eller rubbning af gällande lagar och allmänna ekonomiska författningar eller uti dispositionen af allmänna medel». Detta sammanfaller väsentligen med den karakteristik, som eljes brukar ges, i det att kommandomålen anses vara sådana mål, hvilka icke äga tillämpning tillmedborgare utom krigsstaten och hvilka äro enkla militäriska order såsom om truppers rörelser, öfningar, tjänstgöring och krigstukt, eller reglementen, instruktioner och öfriga föreskrifter för befäl och menige i slika ämnen. Men äfven om härmed en uttömmande förklaring och beskrifning af de militära ärenden, hvilka benämnas *kommandoärenden*, skulle kunna anses gifven, så gäller detta dock icke i lika grad med afseende på *regeringsformens s. k. kommandomål*, hvilka å ena sidan väl äro att hänföra till kommandoärenden i allmänhet, men å den andra också i viss mån inom dessa utgöra en egen mindre grupp.

Det gäller i fråga om kommandomålen framför allt att noga fasthålla, hvad som före 1840 års grundlagsändring äfven tydligt framgick af sammanhanget i den paragraf, där definitionen å kommandomål fans, nämligen att dessa äro regeringsärenden. Det hette i R. F. § 7, sådan den samma ursprungligen formulerats 1809, att konungen skulle i statsrådet afgöra »*alla regeringsärenden, utom de ministeriella eller dem . . . , samt kommandomål*, hvarmed förstås sådane (sc. regeringsärenden) etc.» Resultatet blir emellertid fortfarande det samma, ehuru själfva definitionen flyttats från § 7: orden därstädes »med undantag af sådana, som i 11 och 15 §§ omförmålas» hänföra sig nämligen äfven de till det föregående

uttrycket »alla regeringsärenden», och det torde alltså få anses afgjort, att kommandomålen, d. v. s. de mål som i § 15 omförmålas, fortfarande äro i grundlagen betecknade såsom regeringsärenden. Emellertid lärer ej heller kunna nekas, att 1840 års omredigering medfört eller åtminstone kan medföra en viss skiljaktighet. Förut hade nämligen *alla* kommandomål karakteriserats såsom regeringsärenden, under det att numera i § 7 blott säges, att kommandomål, om och när de äro regeringsärenden, äro undantagna från den regel, som samma § 7 eljes stadgat, hvaremot § 15 genom att karakterisera kommando-målen ej såsom regeringsärenden utan helt allmänt såsom mål — »kommandomål, hvarmed förstås sådana (sc. mål), som» — möjliggöra den uppfattningen, att det äfven kunde finnas kommandomål, hvilka ej vore regeringsärenden i materiell mening. Detta blir af en viss vigt vid bedömandet af de frågors karakter och juridiska beskaffenhet, hvilka konungen har att under personlig truppföring afgöra. Att dessa före 1840 icke kunnat räknas till kommandomål, synes mig vara utom allt tvifvel, då § 7 endast talar om regeringsärenden i materiell mening och truppföringsfrågor alldeles icke äro dit hänförliga. Efter 1840 torde däremot, formelt sedt, något hinder ej finnas för en indelning af kommandomålen i regeringsärenden och truppföringsfrågor, i hvilket fall alltså de i § 15 stadgade formerna för utöfningen af konungens högsta befälsrätt vid handläggning af kommandomål kunde anses gälla äfven truppföringsfrågor, d. v. s. hela befälsrättens utöfning; konungen skulle sålunda numera icke vara befogad, att själf föra kommandot vid manöver och exercis eller på slagfältet utan att städse vid sin sida hafva vederbörande krigsdepartementschef. En sådan tolkning lider emellertid af det fel, att den samma veterligt icke varit åsyftad och knappast ens insedd, liksom för öfrigt däremot kan anmärkas, att truppföringsfrågor näppeligen äro några som helst »mål», äfven om definitionen, sådan den nu faktiskt i § 15 finnes, onekligen är tillräckligt vid för att i sig inbegripa också dem. Formelt sedt är den i allt fall en annan och mera omfattande än den gamla i § 7, men materiellt torde den, då någon ändring aldrig afsetts, böra anses vara den samma som förr. Detta bestyrkes äfven af praxis, som obestriddt fortgått utan att röna inflytande af 1840 års reform

och som verkar, att till kommandomål icke heller nu böra räknas sådana befallningar angående truppers rörelser och dylikt, hvilka konungen i sin egenskap af högste befälhafvare under personlig truppföring omedelbarligen besörjer.

Kommandomålen äro alltså för det första regeringsärenden, men tillika enligt definitionen för det andra ärenden, hvilkas handläggning förutsätter utöfning af militär befälsrätt och särskildt af den högsta militära befälsrätten: de skola af konungen i hans egenskap icke af konung utan af krigsmagtens högste befälhafvare besörjas. Hit kunna följaktligen, såsom redan antydt, icke räknas några som helst frågor rörande de allmänna grunderna för krigsmagtens organisation eller öfver hufvud rörande krigsförfattningen, i det att krigsmagtens högste befälhafvare såsom sådan lika litet kan hafva en dylik mägt som t. ex. högsta domstolen eller ett högsta förvaltningsorgan kan själf bestämma grunderna för den judiciella eller administrativa författningen eller anså och anvisa de medel, som för verksamheten äro nödiga. Kommandomålen blifva med andra ord militära förvaltningsärenden, hörande under högsta befälhafvarens ämbetsutöfning: högsta befälet öfver krigsmakten är ock i själfva verket ett särskildt statsämbete, hvars innehafvare faktiskt enligt grundlagen städse skall vara konungen själf, ehuru dess utöfvande i och för sig lika väl skulle kunna, om ej i sin helhet så dock till en viss grad, anförtros åt annan krigsman och äfven så måste, därest ej grundlagens nyssnämnda stadgande funnes eller därest regeringsmakten utöfvades af ett kollegium eller en icke-krigsman. Kommandomålens egenskap af regeringsärenden medför nämligen, att de aldrig kunna fullständigt dragas från regeringens afgörande och öfverlämnas åt annan myndighet, men å andra sidan är gränsen mellan hvad som är eller bör vara och hvad som icke är eller bör vara regeringsärende, särskildt enligt svensk rätt, ytterst tånjbar och obestämd, i det att i Sverige ofta ett centralt ämbetsverk — såsom järnvägsstyrelsen, kommerskollegium o. s. v. — tillägges befogenheter, hvilka lika väl kunde vara och annorstädes också blifvit förbehållna regeringen och tvärtom. I fråga om kommandomålen torde härvid särskildt gälla, att det utfärdande af tjänstgörings-, exercis- och andra dylika reglementen, som nu sker genom konungens beslut i

kommandoväg, i och för sig är ett regeringsärende och säkerligen skulle, äfven om konungen ej vore högste befälhafvare, så förblifva, låt vara att efter utfärdandet deras kungörande till åtlydnad af underordnade krigsmän kunde ske genom en högste befälhafvares ämbetsåtgärd i kommandoväg, hvarvid sålunda denne i olikhet med konungen handlade ej såsom både beslutande och verkställande, utan blott såsom verställande myndighet.

Kommandomålen äro slutligen för det tredje sådana militära ärenden, som konungen i sin egenskap af högste befälhafvare omedelbarligen besörjer. Ordet »omedelbarligen» betyder här »personligen», »i egen person», icke t. ex. »utan förmedling» eller »utan nödvändig medverkan» af annan person eller myndighet: detta skulle ju alldeles motsägas af 15:de paragrafens eget innehåll. Genom ordet »omedelbarligen» har alltså utsagts, att kommandomålen förutsätta en personlig viljeakt och ett personligt handlande, eller med andra ord, ett högste befälhafvarens personliga ingripande och afgörande. De afse därför utöfvandet af högste befälhafvarens militära befälsrätt såsom sådan, rätten att befalla, och måste följaktligen på något sätt afse själfva den rent militära tjänstgöringen och de till krigsmagten hörande personernas eller krigsmaterialens användande i tjänsten, men kunna däremot icke omfatta andra krigsförvaltningsfrågor, dessa må för öfrigt vara civila eller militära.

Sammanfattas det sagda, så torde kommandomålen kunna anges såsom sådana regeringsärenden, hvilka för sitt afgörande tillika förutsätta utöfning af en rent militärisk befälsrätt och som afse hela krigsmagtens, de till den samma hörande truppers eller de vid den samma anställda personers tjänstgöring och disciplin, krigsmaterialens användning samt de allmänna formerna härför. Hvad åter med krigsmakt bör förstås, de allmänna grunderna för dess bildande o. s. v., är något, som icke kan i kommandoväg afgöras.

* * *

Beteckningen »rikets krigsmagt till lands och sjös» synes i och för sig knappast kunna missförstås, eller innefatta annat eller mera än den väpnade styrka, som af riket utrustas och underhålles eller eljes tages i anspråk och tjänst. Men icke för thy har man stundom velat därunder inbegripa äfven »hvarje frivillig kår, hvil-

ken såsom väpnad styrka i det offentliga framträder», (*Wijkander, Militärförvaltningen* s. 23), och man har till stöd härför åberopat grundlagen och sagt, att »en krigsmagt, som icke är rikets, är oförenlig med begreppet stat och lagbunden frihet». Huruvida detta är riktigt, kan åtminstone sättas i fråga — något på förhand gifvet eller alltid och allestädes riktigt, ges i hvarje fall icke — men äfven om en dylik oförenlighet finge antagas enligt svensk rätt, så skulle däraf dock ingalunda följa, att hvarje frivillig kår måste, när den i det offentliga framträder som väpnad styrka, hänföras till rikets krigsmagt eller ställas under konungens öfverbefäl, utan blott, att den samma såsom olaglig borde med alla lagliga medel och i nödfall med våld upplösas och afväpnas. Detta torde emellertid den svenska rätten icke fordra och ej ens tillåta. Något lagligt hinder för t. ex. en kommun, en korporation eller t. o. m. en enskild person att beväpna, inöfva och hålla samlad en frivillig kår, hvilken icke står under lydnad af konungen såsom krigsherre eller högste befälhafvare finnas näppeligen numera, så länge den samma ej är afsedd att »utföra brott emot allmän säkerhet eller medborgerlig frihet», eller att annorledes sätta sig upp emot lagen och offentlig myndighet; jfr Str. L. 8: 13, 25; 10: 7 o. s. v.

I enlighet härmed föreskrefs ock genom K. K. 8 mars 1861 — ej i kommandoväg — med afseende på den då pågående frivilliga skarpskytterörelsen och bildandet af skarpskytteföreningar, att »*därest* frivillig skarpskytteförening *vill* utgöra en del af nationalförsvaret», så skulle densamma organisera sig i öfverensstämmelse med vissa, i samma K. K. meddelade hufvudgrunder. Därjämte stadgades uttryckligen, att »de föreningar för öfning i vapenföring eller skarpskjutning, hvilka *icke antaga* de af Oss nu fastställda hufvudgrunder, och sålunda själfva undandraga sig den för nationalförsvarets ordnande erforderliga sammanhållning och militäriska kontroll skola betraktas endast såsom enskilda sällskap, *hvilka icke kunna ingå i beräkningen af de krafter, som fäderneslandet försvar äro att anlita*». Ingen förening blef sålunda tvungen att ingå som del i »rikets krigsmagt» eller ställa sig under konungens högsta befäl, och ej heller, där den begagnade sin frihet, underkastad upplösningstvång — tvärtom förutsätter förordningen uttryckligen dess fortvaro såsom *enskild*. Någon ändring i detta förhållande

har ej heller genom senare författningar rörande frivilliga skytteväsendet införts. Liknande ställning intaga ock t. ex. bevärade handelsfartyg o. dyl., hvilka ingalunda höra till krigsmagten eller stå under konungens militära befäl. Däremot måste till »rikets krigsmagt» otvifvelaktigt hänföras äfven sådana trupper eller väpnade styrkor, som på grund af gällande lagar i krigstid kunna uppbådas till hemortens eller landets försvar liksom ock alla frivilliga kårer, hvilka möjligen uppsättas i syfte att deltaga i försvaret, samt själfva ställa sig och mottagas under konungens befäl, äfven om de ej redan då äro organiserade på föreskrifvet sätt.

Ännu tydligare är, att trupper, som underhållas i eller af länder, hvilka möjligen äro Sveriges rike underliggande eller därmed förenade, måste räknas såsom ingående i »rikets krigsmagt». Med afseende på Norge, hvars inre själfständighet såsom icke-suverän stat Sverige erkänt och medgifvit, och hvars krigsmagt till följd häraf icke kan omedelbart på grund af svenska regeringsformens bud anses tillhöra Sveriges krigsmagt, har dock i föreningsfördragen, Norges Grundlov §§ 25, 26 och riksakten § 4, stipulerats, att konungen skall hafva högsta befålet äfven öfver den norska krigsmagten samt rätt att sammandraga trupper från både Sverige och Norge till samverkan i krig och, med vissa inskränkningar, till gemensam öfning i fred. Öfver trupper, som sålunda förenats, utöfvar konungen ett enhetligt öfverbefäl och kan äfven ställa dem under annan gemensam chef, ehuru själfva föreningen beror af särskilda beslut och befallningar från konungen såsom hvardera krigsmagtens högste befälhafvare och ehuru grunderna för den samma och för de förenade truppernas samverkan bestämmas af konungen i den ordning, de särskilda grundlagarne anvisa, och för hvardera krigsmagten särskildt. Det blir alltså i dessa fall endast truppföringen och afgörandet af därmed möjligen förknippade kommandomål rörande den förenade styrkan, som blir enhetligt — det sistnämnda dock städse med förbehåll, att därvid de former iakttagas, som af hvardera rikets grundlagar föreskrifvits: några stadganden rörande dylika kommandomåls enhetliga handläggning finnas ej, utan enhetligheten beror blott af den beslutandes personliga och lika befälsrätt.

*

*

*

Den svenska grundlagen liksom äfven den norska har icke lämnat några som helst bestämmelser rörande formerna och sättet för utöfningen af konungens befälsrätt vid personlig truppföring, utan gäller härom intet annat än hvad eljes kan vara i de militära författningarna föreskrifvit angående aflämnande och mottagande af befälet öfver trupp under vapen och i allmänhet om truppers ledning af krigsman med vederbörlig befälsrätt.

Beträffande åter handhafvandet af kommandomålen och utöfningen af de därmed förbundna befälsfunktionerna innehåller såväl den svenska regeringsformen i §§ 7, 38 som den norska grundlagen i §§ 28, 31 det negativa stadgandet, att dessa mål icke skola vara underkastade den föredragning och det afgörande i statsrådet och efter dess hörande samt den kontrasignation vid utfärdandet, som eljes är regel i fråga om regeringsärenden eller »Sager af Vigtighed». Några närmare positiva bestämmelser angående kommandomålens handläggning finnas däremot icke i den norska grundlagen, utan här lär konungen vara oförhindrad att afgöra dem i den ordning honom godt synes (jfr *Morgenstjerne*, *Lærebog*, s. 213 ff.)

I Sverige däremot är konungen icke lika obunden, utan gäller här hvad regeringsformen i § 15 föreskrifver om dylika måls behandling. Konungens beslut skola sålunda fattas »i närvaro af den bland krigsdepartementens chefer, till hvars departement ärendet hörer», eller före 1840 i närvaro af vederbörande generaladjutant såsom »den ämbetsman, åt hvilken konungen allmän befattning därmed uppdragit». Rättsgiltigt kan alltså konungen icke utöfva sin befälsrätt i fråga om svenska kommandomål utan medverkan af ansvarig svensk ämbetsman, som vid beredningen och sålunda före afgörandet af dessa mål är pliktig att »sin mening yttra öfver de företag konungen besluter». Att »yttra sin mening» är här liktydigt med att såväl lämna alla för frågans riktiga och allsidiga bedömande nödvändiga faktiska upplysningar, som själf däröfver uttala ett till eller afstyrkande omdöme, d. v. s. uppfylla en rådgifvares kall. Ifrågasvarande ämbetsmän betecknas ock i R. F. § 106 såsom ämbetsmän, »som i kommandomål konungen råd gifvit» och i R. F. § 6 samt i 1810 års ansvarighetslag för statsråden m. fl. §§ 1, 3, 4, 5, 6 såsom »konungens rådgifvare i kommandomål», hvarjämte de i första stycket af sistnämnda lag förklaras skola på sätt regeringsformen före-

skrifver »uti förekommande regeringsärenden», hvilka falla under deras allmänna befattning med kommandomål, »efter bästa förstånd och öfvertygelse råda konungen till det, som rikets grundlagar likmätigt är, samt i öfverensstämmelse med dem konungens och rikets förmån befrämja, alltid låta sig vårda om konungens magt och rikets ständers samt inbyggares fri- och rättigheter, allt efter hvad härom i rikets lagar och författningar är stadgad och förordnad, själfkrafda påminna om rikets rätt och bästa; dock endast konungen råd gifva, men ej jämte honom regera». Det sistnämnda framgår äfven med all önskvärd tydlighet af stadgandet i R. F. § 15, där det heter, att den rådgifvande skall, »då hans mening icke med konungens beslut öfverensstämmer, föra sina yttrade betänkligheter och råd till ett protokoll, hvars riktighet konungen medelst sin höga påskrift besanne». I olikhet med förfarandet vid regeringsärendens handläggning i statsråd och ministeriel konselj, skall således protokoll öfver kommandomål uppsättas endast för den händelse, att rådgifvaren icke vill instämma eller anses instämma i konungens åsigt och beslut eller ändock bära ansvaret därför. Att han åter, därest beslut eller steg som konungen vill taga vore lagstridigt, skall liksom statsråden enligt R. F. § 9 »kraftiga föreställningar däremot göra», följer både af hans allmänna rådgifvarepligt och hvad i 1810 års ansvarighetslag säges om påföljd för uraktlåtenhet att i särskilda dylika fall »göra föreställning», hvarmed svårligen kan förstås annat än uppfyllandet af den i R. F. § 9 stadgade skyldighet.

Skulle åter rådgifvare i svenska kommandomål anse ett visst beslut eller företag väl icke vara lagstridigt, men i allt fall »af en vådlig riktning eller omfattning» eller eljes grundadt »på ovissa eller otillräckliga medel» för utförandet, det vare sig penningmedel, nödigt truppantal eller andra hjälpmedel, så skall han enligt R. F. § 15, därest han ej vill själf tillråda deras tagande och därför bära ansvaret ej blott uttala sina betänkligheter och invändningar, utan »jämväl» tillstyrka eller föreslå sammankallandet af ett »krigsråd», bestående af minst två bland öfriga närvarande högre militära ämbetsmän. Att dessa högre militärer böra vara vid rikets krigsmagt anställda eller inom den samma med befälsrätt utrustade officerare, är själfklart, men mindre klart torde vara, huruvida

äfven eller eventuellt blott norska officerare, hvilka efter förening af svenska och norska trupper till gemensam aktion, på grund af gifna ordres, möjligen erhållit öfverbefäl öfver dessa, kunna tillkallas. Då emellertid krigsrådet icke är underkastadt vare sig konstitutionellt eller annat ansvar för sina rådslag, utan detta alltid kommer att hvila å vederbörande rådgifvande svenske departementschef, och då krigsrådet följaktligen endast är att anse som ett slags sakkunnig nämnd, så torde de tillkallade officerarnes egenskap af svenske eller norske i detta fall vara utan betydelse, enär de för tillfället utöfva en verklig befälsrätt inom eller öfver svensk krigsmagt eller del däraf. Öfver de till krigsrådet kallade officerarnes yttrade tankar skall städse protokoll uppsättas, naturligen till ledning för bedömandet af den konstitutionelle rådgifvarens åtgörande och ansvarsskyldighet. Krigsrådets hörande är nämligen öfver hufvud blott afsedt att vara ett för den konstitutionelle rådgifvaren ytterligare medel till afböjande af förhastade företag och beslut från konungens sida. Konungen är dock i intet fall pliktig att efterkomma rådgifvarens tillstyrkan rörande krigsrådets sammankallande, utan fäster därvid blott det afseende honom godt synes. Ännu mindre är han pliktig att, därest han verkligen tillkallar ett krigsråd, följa dess mening eller taga ringaste hänsyn till dess »anförda tankar»; det är ej ens föreskrifvet, att konungens beslut skall fattas i dess, men väl i den konstitutionelle rådgifvarens, närvaro, utan tidpunkten och sättet för afgörandet äro lika mycket stälda i konungens fria skön som beslutets innehåll. Att konungen äfven utan tillstyrkan af sin konstitutionelle rådgifvare kan hålla krigsråd, är själfklart, men detta krigsråd faller icke under bestämmelserna i R. F. § 15, utan är af alldeles egen och själfständig art, och beror helt och hållet af konungens vilja.

Hvad åter med de »företag» bör förstås, öfver hvilka den konstitutionelle rådgifvaren och eventuellt krigsrådet har att yttra sig, är ej så lätt att bestämma. Uppenbart är visserligen, att därmed åsyftas militära åtgärder såväl i fred som i krig, mera ovisst däremot, huruvida under dessa »företag» skall inbegripas äfven sådana åtgärder, hvilka icke blifvit som kommandomål beredda, utan egentligen äro yttringar af högsta befälsrättens utöfning under aktiv truppföring, ehuru de möjligen bort eller kunnat under andra

förhållanden såsom kommandomål behandlas. Frågan gäller med andra ord, om den konstitutionelle rådgifvaren i kommandomål har rätt och pligt att yttra sig äfven öfver sådana »företag», som konungen under truppmanöver, hvilken han själf leder, vill besluta, och om dylika »företag» till följd däraf böra behandlas som kommandomål. Otvifvelaktigt torde vara, att grundlagens stadganden i § 15, om ej uteslutande åsyftat så dock äfven, direkt afsett t. ex. uppgörandet af fälttågsplaner, beslut rörande bataljs levererande, rörande förstärkningars tillkallande o. s. v., men en annan sak är, att sådana frågor kunna uppstå och kräfvat ett afgörande, eller redan därom fattade beslut en ändring under pågående af konungen ledda trupprörelser, måhända under batalj eller eljes under förhållanden, som icke medgifva ärendets handläggning såsom »mål», utan förutsätta och fordra ett omedelbart och ögonblickligt begagnande af den med högsta befålet följande truppföringsrätten. I dylika fall skulle antingen konungen icke kunna besluta, därest frågan måste anses som kommandomål och den konstitutionelle rådgifvaren ej vore tillstädes, eller ock denne blifva ansvarig, därför att intet protokoll kan visa, att han möjligen ej varit med konungen ense, eller att han icke, kanske med fara för hela »företagets» framgång påyrkat, att saken skulle såsom kommandomål beslutas: intetdera är emellertid antagligt, utan man torde få anse, att frågan, hvad som är och hvad som icke är kommandomål, inom gifna gränser kan besvaras olika under olika förhållanden och alltså i viss mån måste bero af konungens och hans konstitutionelle rådgifvares eget bepröfvande och egen takt, eller så att säga konstitutionella och militäriska känsla eller instikt, låt vara att detta ur teoretisk synpunkt kan tyckas vara ett kient resultat. Nödvändigt blir i allt fall, att konungen så vidt möjligt och särskildt under personlig och långvarigare truppföring åtföljes af vederbörande krigsdepartements chef såsom ansvarig rådgifvare i eventuelt uppkommande »kommandomål». Detta medför ock, att mål rörande militärförvaltningen och krigsstyrelsen, hvilka icke äro kommandomål, därest konungen »går i fält», i allmänhet ej torde kunna öfverlämnas åt den tillförordnade regeringens bepröfvande, utan böra enligt R. F. § 43 förbehållas konungens eget afgörande, hvarvid med dem förhållas såsom i R. F. § 8 stadgats. En annan sak

är, att krigs(försvars)departementens chefer måhända bättre behöfdes i hufvudstaden såsom krigsmagtens »skaffare», och att deras samtidiga utöfvande af rådgifvareskapet i kommandomål därför kan vara olämpligt, ehuru det är grundlagsenligt nödvändigt. Konungens ställning såsom fältherre blir i allt fall härigenom hotad, enär nyssnämnda förhållande kan nödvändiggöra, att han af militära och konstitutionella hänsyn anser sig böra tillsätta särskild högstkommenderande general eller amiral för fälttåget och själf förblifva i hufvudstaden.

* * *

I och för handläggningen af kommandomålen finnes till konungens och hans rådgifvares biträde särskilda s. k. kommandoexpeditioner upprättade, en för hvarterda försvarsdepartementet, liksom före 1840 i deras ställe funnos två generaladjutantsexpeditioner. Från dessa utfärdas Kongl. Maj:ts nådiga befallningar i kommandoväg och till dem ingå alla ärenden, som skola af konungen såsom högste befälhafvare afgöras, vare sig afgörandet sedermera sker i statsrådet eller i kommandoväg. Kommandoexpeditionerna stå under chefskap af vederbörande statsråds och försvarsdepartements chefer, men räknas icke tillhöra Kongl. Maj:ts kansli, utan anses, med orätt, lika med andra under dessa departement lydande verk. Enligt gällande instruktioner och generalorder hafva kommandoexpeditionerna att i fredstid och efter konungens höga beslut besörja expedierandet af alla ordres om trupperns uppbrott och marsch eller krigsfartygs utrustande och utlöpande i hvad ändamål som helst, deras exercis, disciplin och tjänstgöring i allmänhet, parader, sjöexpeditioner och annat dylikt, äfvensom verkställighet af reglementen, utfärdande af instruktioner, tjänstledighetsresolutioner, modellapprobationer m. m., mottagande och handläggning af rapporter rörande officerares tjänstefel o. dyl. samt främjande af ordning och krigslydnad; vidare mottagande af förslagen öfver krigsmagten, förteckningar och rullor. Äfven befordrings- och andra dylika förslag och ansökningar inlämnas till kommandoexpeditionerna, ehuru de därifrån ingå till vederbörande krigsdepartement af konungens kansli i och för vidare grundlagsenlig handläggning innan fördragningen däraf i statsrådet.

Öfver vissa mål, som genom kommandoexpedition handläggas, skall protokoll uppsättas, oafsedt huruvida detta är grundlagsenligt nödvändigt och således äfven om rådgifvarens i saken yttrade mening ej afviker från konungens beslut. Från expeditionerna utgående generalorder, hvarmed förstås skriftliga order, som cheferna för försvarsdepartementen på konungens befallning utfärda, äfvensom andra i konungens namn gifna bref underskrifvas — liksom eljes skrivelser, hvilka i konungens namn utfärdas af annan departementschef — »på nådigste befallning», dock ej sådana, hvilka antingen ej innehålla dylik befallning eller äro ställda till myndigheter och personer, som ej kunna mottaga befallningar i kommandoväg; häri visar sig alltså konungens högsta befäl såsom ett militäradministrativt ämbete, i sak likställdt med andra centrala öfverordnade myndigheter. I regel utfärdar konungen icke själf sina befallningar i kommandomål, ehuru han är härtill grundlagsenligt oförhindrad, utan sker detta genom den rådgifvande ämbetsmannen departementschefen å konungens och det af konungen innehafvande militära chefsämbetets vägnar.

Kommandoexpeditionernas personal, oafsedt konungen själf och den rådgifvande departementschefen såsom beslutande organ för högsta befälsmyndigheten. utgöres af chef för expeditionen — i den under landtförsvarsdepartementet lydande kommandoexpeditionen äfven souschef — samt kommanderade officerare eller adjutanter. Göromålen fördelas efter omständigheterna af expeditionens chef, om än vissa s. k. detaljer af expeditionens stående uppgifter ständigt handhafvas af särskilda därtill förordnade officerare bland dess personal.

* * *

Enligt R. F. § 15, sådan den numera lyder, eger konungen, blott »då han själf förer riksstyrelsen» och sålunda i allmänhet utöfvar den konungliga makten, att äfven afgöra de i samma paragraf omhandlade kommandomål. Det ligger dock i öppen dag och sakens natur, att han ej heller i öfrigt kan, utom under samma förutsättning, utöfva sin högsta befälsrätt. Är han nämligen af sjukdom eller minderårighet hindrad att vårda regeringsärendena, så kan han faktiskt heller icke utöfva någon befälsrätt, än mindre

högsta befälet; är han åter å utrikes resa stadd, utan att tillika vara med svensk krigsmagt i fält, så får han, enligt R. F. § 39, därunder icke befatta sig med styrelsen eller på annat sätt utöfva sin makt såsom konung och alltså ej heller konungs högsta befälsrätt. Går konungen åter i fält eller reser han till »aflägsnare inrikes orter eller till konungariket Norge», så förordnas visserligen ett fyramannaråd att föra regeringen, men endast i de mål, hvilkas afgörande konungen till detta öfverlämnar, och själf bibehåller han alltså i dessa fall det principiella utöfvandet af riksstyrelsen, hvadan han då äfven kan fortfara att funktionera såsom högste befälhafvare.

Föres däremot riksstyrelsen af regent, så är det, enligt R. F. §§ 39, 40, 43, denne och ej konungen, som utöfvar »all konungslig makt och myndighet» och följaktligen är det äfven regenten som under denna tid blifver krigsmagts högste befälhafvare, på alldeles samma sätt som eljes konungen. Naturligen böra med hänsyn härtill rikets arffurstar och särskildt den till tronföljden närmast berättigade prins, hvilken ensam kan blifva regent, städse såsom krigsmän tillhöra rikets krigsmagt, och detta förutsättes äfven, liksom det möjliggöres, genom R. F. § 45. I hvarje fall blir arffurste så framt han ärft kronan, och likaså regent i och med sitt tillträde till makten, krigsmagts högste befälhafvare — de äro städse enligt grundlagens anda så att säga födda krigsmän.

Annorlunda ställer sig saken, därest heller ingen regent finnes, utan styrelsen handhafves af ett kollegialt regentskap, en interimregering eller en eller flere riksförmyndare. Visserligen skall äfven en dylik regering utöfva den konungsliga magten, men naturligen endast så vidt som detta öfver hufvud taget för den samma såsom ställföreträdare är möjligt. Hvad åter befälsrätten och högsta befälet öfver rikets krigsmagt vidkommer, så är det uppenbarligen omöjligt och vore alldeles stridande mot själfva den militära befälsrättens begrepp, att »högsta befälet» eller ens något befäl i teknisk mening skulle innehafvas af ett kollegium eller en icke-krigsman som faktiskt aldrig kunde framträda såsom befälhafvare, i det befälsrätten alltid är individuelt personlig och förutsätter krigsmannautbildning. Å andra sidan få grundlagens bud icke så utan vidare sättas å sido, utan krigsmagten måste alltjämt fortfara att stå ej blott till regeringens fullkomliga förfogande utan äfven under dess omedelbara lyd-

nad. Af synnerlig betydelse blir härvid, att konungens högsta befäl har karakteren af ett särskildt militär-*ämbete*, som visserligen är med innehafvarens af kronan *person oupplösligen* förenadt, men hvars utöfvande dock ej lika oföränderligt är en regeringsangelägenhet. Den förening af regerings- och ämbetsförvaltande myndighet, som ansetts böra ega rum, när kronans innehafvare själf utöfvar sin makt, behöfver ingalunda nödvändigtvis bestå, när konunganamnet och konungamakten falla i skilda händer. Att alla verkliga (materiella) *regerings*-ärenden måste allt fort af regeringen såsom *konungamaktens* innehafvare besörjas, lider intet tvifvel, men sådana ärenden åter, hvilka äro beroende af konungens rent personliga befälsrätt, utan att nödvändigtvis vara verkliga regeringsärenden, kunna utan hinder af grundlag öfverlämnas åt annan personlig utöfvare af högsta befälets ämbete, äfven om denne icke tillhör regeringen. Rena truppföringsfrågor, hvilkas handläggande af en kollegial regering skulle visa sig svårt eller t. o. m. ogörligt, behöfva därför heller icke af regeringen handhafvas, då de aldrig i materiel mening äro regeringsärenden. För utöfningen af högsta befälets funktioner i detta afseende kan och bör alltså en högstkommenderande general och amiral tillsättas, vare sig inom regeringen, därest så finnes görligt, eller utom den samma. Med afseende åter på kommandomålen, måste skiljas mellan sådana, som böra vara regeringsärenden, och sådana, som icke behöfva vara det. Gränserna kunna, såsom förut nämnts, här dragas ganska olika, och det är sålunda tänkbart, att mycket, som för enhetens skull under ett konungligt högsta befäl räknas såsom kommandomål i grundlagens mening, under andra förhållanden och under högsta befälets utöfning af en personligen ansvarig ämbetsman kan, likaledes för enhetens skull, upphöra att som regeringsärende anses och i stället behandlas såsom ett militäradministrativt mål, ett kommandoärende i allmänhet. Förhållandet mellan regeringen utan befälsrätt och den högstkommenderande utan regeranderätt blir i öfverensstämmelse härmed det, att regeringen representerar konungens »krigsherre»-rätt genom att afgöra och fatta beslut i alla sådana »kommandomål», hvilka förblifva regeringsärenden, hvaremot den högstkommenderande, sin pligt såsom ämbetsman likmätigt och med begagnande af sin be-

fälsrätt har att omsätta och till verkställighet befodra besluten i den form, som ur befälssynpunkt kan vara nödvändig. Med andra ord, den på en gång beslutande och verkställande myndighet, som blifvit lagd i konungens hand, då han personligen utöfvar högsta befälet, särskiljes när så ej är förhållandet. De »kommandomål», som fortfarande skola af regeringen afgöras, upphöra emellertid härigenom att vara verkliga kommandomål. I själfva verket är nämligen R. F. § 15 tillämplig allenast å kommandomål, som konungen eller regenten personligen handlägger »då han själf förer riksstyrelsen», ej å mål, som möjligen skola af annan regering afgöras, och som, äfven om de eljes vore »kommandomål», då böra behandlas i vanlig ordning såsom andra regeringsärenden, tillhörande försvarsdepartementen. De skilja sig följaktligen från dessa hvarken genom behandlingssätt eller genom inre egenskaper. När alltså konungen icke själf förer riksstyrelsen, och icke heller regent finnes — jfr R. F. § 43: 2: regenten är personligen så att säga potentiel konung — så upphör å ena sidan skilnaden mellan kommandomål och andra regeringsärenden, men å den andra förminskas regeringsärendenas antal genom förvandling af en del af de kungliga kommandomålen till ämbetsärenden för särskilda under regeringen ställda militära *centralmyndigheter* med befälsrätt. Att därvid de krigsmän, som förordnas till öfverbefälhafvare, väl måste, särskildt under krig eller vid liknande tillfällen, erhålla allmänna instruktioner, men instruktioner, som gifva dem största möjliga frihet under ansvar, är själfklart och gäller för öfrigt lika mycket för det fall, att särskild öfverbefälhafvare af konungen förordnades, oaktadt han själf förde riksstyrelsen, något hvartill han städse är berättigad.

* * *

En särskild fråga blir emellertid, huruvida högsta befälet såsom kommenderande general eller amiral enligt svensk rätt kan lämnas till hvilken krigsman af vederbörlig grad som helst, eller om dessa uppdrag lagligen eller på grund af omständigheternas makt städse böra tillfalla vissa bestämda ämbetsmän på grund af deras redan innehafvande ställning och deras förhållande till rege-

ringen. Hufvudsaken är nämligen att så mycket som möjligt äfven under riksföreståndarskap upprätthålla det krigsmagten fullständiga beroende af regeringen, som är en följd af konungs personliga befälsrätt. Onekligen vore det därför ur denna synpunkt det lämpligaste, att vederbörande försvarsdepartementens chefer, när enligt regeringsformen statsrådet eller enligt riksakten interimsgovernmenten utöfvar styrelsemakten, och riksförmyndaren, eller när de äro flere en bland dem, under förmyndaregovernment kunde fungera såsom tillförordnad högste befälhafvare.

Är i sistnämnda fall riksförmyndare krigsman, så torde heller inga betänkligheter emot ett dylikt ordnande af saken föreligga, vare sig ur militärisk eller ur konstitutionel synpunkt, särdeles som R. F. § 34, hvad den än i öfrigt må innebära, icke lär kunna ens formelt häremot åberopas såsom hinder, låt vara att i sak, och så vidt grundlagarna åtskilt regerings- och förvaltningsärenden, förbudet i densamma äfven bör tillämpas på riksförmyndare.

Hvad åter angår försvarsdepartementens chefer, vållar R. F. § 34 vissa svårigheter. Närmast gäller visserligen dess förbud mot förenandet af annat ämbete med statsrådspost statsråden i deras normala funktioner såsom konungens rådgifvare. Men å andra sidan kan knappast förnekas, att de formelt sedt, äfven när de själfva utöfva konungens beslutanderätt, dock fortfarande böra anses som konungamakts och sina egna rådgifvare med rådgifvares ansvar, hvadan R. F. § 34 ingalunda därför upphör att vara tillämplig. Frågan sammanhänger också på det närmaste med den, huruvida försvarsdepartementens chefer intaga eller kunna intaga särskild befälsställning inom krigsmagten redan såsom blott rådgifvare och alltså när konung eller regent själf förer riksstyrelsen.

I regeringsformens 34:de paragraf stadgades ursprungligen, att de i samma regeringsform »bestämde nya ämbeten, statministerns, statsrådets och justitierådets, skola uppföras i rikets stat och må icke af någon tillika med andra civila ämbeten beklädas». Detta innebar i fråga om statsrådsämbetena för det första, att statsrådets alla ledamöter skulle innehafva ordinarie, fasta rådsämbeten med bestämda löneförmåner, och för det andra, att samtliga dessa ämbeten skulle såsom civila anses, alltså icke ens något af dem såsom militäriskt — det samma gälde om statssekreterareämbe-

tena — samt för det tredje, att ingen, som utnämndes till statsråds-
 ämbete (ej till statssekreterare) skulle kunna, under fortfarande ut-
 öfning af detta, bekläda eller utnämnas till innehafvare af annat
civilt ämbete, hvaremot intet hinder fanns för militärer att tillika
 vara statsråd. Till följd af statsrådsreformen vid 1840—41 års
 riksdag kom emellertid paragrafen i detta stycke att ändras till
 följande lydelse: »ledamot af statsrådet eller af justitierådet må
 icke tillika annat civilt ämbete bekläda.» Någon direkt saklig
 ändring låg dock ej häri, men då statsrådsämbetena tydligen blefvo
 karakteriserade såsom civila, oaktadt generaladjutantstjänsterna
 indragits och försvarsdepartementens chefer trädde i stället såväl för
 dem som för den forne statssekreteraren för krigsärenden, så måste
 i allt fall såsom en följd af reformen rådgifvareskapen i kommando-
 mål hädanefter anses antingen såsom särskilda militära ämbeten,
 hvilka enligt grundlagen skulle vara oskiljaktigt förenade med de
 civila statsråds- och försvarsdepartementschefsposterna, liksom hög-
 sta befälet med kronan, eller såsom biuppgifter till dessa samma
 civila statsrådsbefattningar. Båda delarna äro i och för sig möjliga,
 då grundlagen hos konungens rådgifvare i kommandomål tydligen
 förutsätter krigsmannabildning och militärisk sakkunskap och där-
 med lika tydligt gifvit vid handen, att äfven försvarsdepartementens
 chefer, hvilka *eo ipso* äro rådgifvare i kommandomål, måste vara
 krigsmän, ehuru själfva statsrådsämbetet är civilt. Däremot synes
 af formuleringen i R. F. § 6, jämförd med de äldre bestämmelserna
 i ämnet, framgå, att rådgifvareskapet i kommandomål dock i verk-
 ligheten betraktats såsom ett särskildt, om än med viss statsråds-
 befattning förenadt militärämbete.

Emellertid ansåg samma 1840—41 års riksdag, hvilken be-
 slöt nyssnämnda ämbetsförening, den dittills af grundlagen äfven
 i allmänhet medgifna förening af *militär*-ämbete med statsråds-
 ämbete lika oriktig som den icke medgifna föreningen af civilt
 ämbete och statsrådsämbete, så framt förenandet vore af en mera
 tillfällig och personlig natur, i det att en eller flere af konungens
 råd vid någon tidpunkt möjligen »tillika förrättade» annat äm-
 bete, hvilket eljes i och för sig vore fullt själfständigt; å andra
 sidan ansågs det, hvad civila ämbeten angår, i grundlagen gifna
 förbudet äfven mot blotta beklädandet eller innehafvandet af

annat ämbete samtidigt med statsrådsbefattningen icke vara rätt lyckligt eller behöfligt, om blott detta andra ämbete icke *utöfvades* jämte statsrådsämbetet och den därmed förenade lön icke uppbyres jämte statsrådslönen. Vid riksdagen 1844—45 genomfördes därför ock den ytterligare ändring af R. F. § 34, att förbudet mot annat civilt ämbetes beklädande under samtidigt funktionerande såsom statsråd ersattes af ett stadgande, att ledamot af statsrådet icke må »tillika annat ämbete utöfva, ej eller några inkomster däraf uppbära» — hvaremot justieråden hvarken skulle få »innehafva eller utöfva» annat ämbete.

Meningen med R. F. § 34 är alltså uppenbarligen den, att statsrådsämbetena, såsom det ock 1840—41 uttalades, anses kräfva »en uteslutande åt dem egnad tid, aldrig hvilande omsorger, oväld och oberoende af alla enskilda intressen», eller med andra ord, att statsrådets ledamöter icke skola handhafva andra ämbetsförrättningar än sådana, som stå i väsentligt sammanhang med deras innehafvande statsrådsämbeten, eller själfallet med ämbeten, hvilka genom grundlag blifvit därmed oskiljaktigt förenade. Lika litet således som R. F. § 34 kan hindra chefen för justitiedepartementet att tillika utöfva högsta tillsynen öfver tryckfrihetens bruk, T. F. § 4: 1, eller statsråden i allmänhet att gifva nödiga verkställighetsföreskrifter i egenskap af chefer för departementen såsom förvaltande och kontrollerande verk, R. F. § 38, lika så litet kan den hindra försvarsdepartementens chefer att befatta sig med kommandomål enligt R. F. §§ 6, 15, eller att utöfva det befäl, som i sammanhang därmed kan vara nödigt eller nyttigt t. ex. för omedelbart erhållande af behöfliga upplysningar. Visserligen behöfver rådgifvareskapet i kommandomål i och för sig icke medföra något behof af dylik befälsrätt, och man kunde därför vara frestad påstå, att föreningen af befäl med chefskapet för försvarsdepartement och rådgifvareskapet i kommandomål vore grundlagsstridig. En sådan förening är emellertid ur militärsynpunkt helt naturlig och i konstitutionellt hänseende af stor betydelse, och i själfva verket torde den äfven vara fullt förenlig med grundlagens både anda och bokstaf, allenast befälsrätten behörigen regleras och begränsas.

Grunden till detta förhållande är att söka i R. F. § 38. Enligt denna paragraf, sådan dess lydelse samtidigt med statsråds- och kommandomålsreformen af 1840—41 formulerades, må »alla föreskrifter och erinringar om verkställighet af utfärdade beslut» kunna af departementschefer omedelbart och utan inhämtande af ytterligare eller särskilda befallningar från konungen till vederbörande underlydande expedieras. Detta gäller dock ovillkorligt blott om sådana beslut, hvilka utfärdats i statsrådet, och kommandomålen äro dessutom uttryckligen undantagna från tvånget att behandlas på sätt paragrafen i fråga om öfriga ärenden föreskrifver. Ej heller ha grundlagarna vare sig i denna paragraf eller annorstädes gifvit några som helst andra bestämmelser rörande formerna och sättet för verkställighet af konungens beslut i kommandomål, utan härom eger konungen att fritt förordna. Själftklart är, att denna enligt bokstafven oinskränkta frihet sträcker sig ända därhän, att konungen äfven må kunna föreskrifva en analog tillämpning af R. F. § 38. Utan tvifvel kan det ej heller stå i strid med andan i R. F. § 38, att befallningar i kommandoväg expedieras och befordras till verkställighet genom den ämbetsman, som vid deras utfärdande varit rådgifvare och föredragande. Man är alltså fullt berättigad antaga, att konungen *kan*, om och när han så finner godt, uppdraga åt sina resp. konstitutionelle rådgifvare i de regeringsärenden, som benämnas kommandomål, en liknande makt att gifva »föreskrifter och erinringar» som den, hvilken på grund af R. F. § 38 utan vidare och alltid tillhör den konstitutionelle rådgifvaren i andra krigsärenden, synnerligast som grundlagen gjort båda rådgifvareskapen oskiljaktiga i samma statsrådsperson. En dylik rätt med afseende på utfärdade kommandomålsbeslut är emellertid till sitt väsen ingenting annat än en militär *befälsrätt* och tillika en *befälsrätt*, som om och när den finnes, tydligen måste blifva den näst efter konungens egen högsta, hvilken inom krigsmagten kan utöfvas.

Undersöker man vidare, huru härmed i praxis förhåller sig, så visar sig, att i det äldre tjänstgöringsreglementet för flottan statsrådet och chefen för sjöförsvarsdepartementet förklarats *eo ipso*, på grund af den i reglementet gifna kongl. befallning, näst konungen och i hans namn utöfva högsta befälet öfver flottan, d. v. s. konungen

har genom nämnda reglementes utfärdande i kommandoväg en gång för alla åt sin konstitutionelle rådgifvare i sjökommandomål uppdragit ständig befälsrätt öfver krigsmagten till sjös. Detta ändrades emellertid i det nya reglementet af 8 Dec. 1899 därhän, att chefen för sjöförsvarsdepartementet skall, därest konungen så förordnar, utöfva dylikt befäl, d. v. s. konungen har här förbehållit sig, att vid hvarje ombyte af chef för sjöförsvarsdepartementet och oftare, om han så finner godt, taga i ompröfning, huruvida nämnda statsråd skall utöfva befälsrätt eller icke. Det sistnämnda gäller ock enligt tjänstgöringsreglementet af 12 April 1889 i fråga om landtförsvarsdepartementets chef och hans befälsrätt öfver krigsmagten till lands; i K. Cirk. 11 Jan. 1859 var redan förut stadgad, att nämde chef skulle såsom närmast konungen arméens högste befälhafvare ega att med chefs makt och myndighet afgöra frågor rörande disciplinen. Huruvida en dylik utsträckning af denna näst högsta befälsrätt verkligen är grundlagsenlig, kan möjligen dragas i tvifvelsmål, men man måste städse fasthålla, att så snart öfver hufvud möjligheten af en befälsrätts utöfning erkänts, det blir en sak af sekundär betydelse, om denna rätt är af mer eller mindre omfattande art. Dessutom är att märka, att försvarsdepartementens chefer grundlagsenligt efterträdt de forna generaladjutanterna, hvilkas befälsrätt torde varit obestriddig.

En följd häraf blir ock, att något grundlagsenligt hinder icke torde finnas för försvarsdepartementens chefer att såsom ledamöter af ett regeringskollegium tillika beklädas med makt såsom högstkommenderande öfver krigsmagten till lands och till vatten, Tvärtom, deras faktiska ställning såsom näst konungen högste befälhafvare leder konsekvent till ett dylikt uppdrag, när konungen icke kan själf utöfva sin befälsrätt, ehuru å andra sidan heller intet hinder för förordnandet af särskild öfverbefälhafvare finnes. I sistnämnda fall måste dock äfven departementschefernas näst högsta befäl upphöra, enär de aldrig kunna *efter* en befälhafvare, som ej är konungen, utöfva befälsrätt. I hvarje fall blir denne öfverbefälhafvare, vare sig han tillika är departementschef eller ej, högste chef endast för en del af rikets krigsmagt; någon högste befälhafvare öfver hela krigsmagten torde ej heller vara nödvändig, i det att statsrådet eller interimregeringen dock förblir öfverordnad

och därigenom, ehuru utan befälsrätt, i stånd att bevara enheten i ledningen. Skulle emellertid anses lämpligt att tillsätta *en* högste befälhafvare med ständig befälsrätt, så torde denne *ex analogia kunna* tagas bland regeringens egna medlemmar utan att behöfva nedlägga sitt regeringsledamotskap, men naturligen bör ai thy fall endast försvarsdepartementens chefer komma i fråga, och dessutom torde, därest regeringen tillika är interimsregering, befälet liksom ordförandeskapet böra vaxelvis utöfvas af en svensk och en norsk ledamot, enär ett dylikt högsta befäl för enhetens skull måste inbegripa befäl öfver båda rikenas krigsmagt, därest det öfver hufvud skulle ega någon *raison d'être*.

Strödda meddelanden.

Ett angrepp på katedersocialismen. Professor Julius Wolf i Breslau, som redan tidigare gjort sig känd såsom en motståndare till den vid Tysklands lärosäten i allmänhet herskande s. k. katedersocialismen, har för någon tid sedan i Berlin på inbjudan af den därvarande socialvetenskapliga studentföreningen hållit ett föredrag öfver *studenten och den sociala frågan*¹⁾, hvilket utmynnade i ett skarpt angrepp på katedersocialismen och dess förnämsta förkämpar Schmoller, Wagner och Brentano.

Katedersocialismens lärbyggnad kan enligt Wolf i hufvudsak sammanfattas i följande sats.

Arbetarne ega rätt till en bättre lön för sitt arbete än den, som nu kommer dem till del. Hindret för dem att komma till denna sin rätt ligger i kapitalets makt, hvilken är den enskilde arbetaren öfverlägsen. Men genom arbetarnes organisation och bistånd från statens sida kan maktförhållandet förändras, så att arbetarne blifva i stånd att med utsikt till framgång upptaga kampen med kapitalet. Arbetarnes organisation bör af staten befrämjas; liksom staten äfven genom andra åtgärder bör komma arbetarne till hjälp i deras kamp. Ty »arbetarnes anspråk måste tillfredsställas. Tillfredsställandet af anspråken betyder arbetarnes försonande med den stat och den ekonomiska samhällsordning, de tillhöra, sålunda den sociala freden. Att icke tillfredsställa dem är däremot att utlämna staten till klasskampen, till omstörtningen, till det horgerliga kriget.»

Samtliga dessa katedersocialismens lärosatser anser Wolf bero på missuppfattning af de verkliga förhållandena. — De skäl på hvilka han stöder detta påstående äro i korthet följande.

Hvad först angår frågan om arbetarnes rätt till högre lön, så kan rätten till arbetslön aldrig närmare bestämmas. Man kan aldrig bestämdt fastställa, att så och så mycket af arbetsprodukten bör tillkomma arbetaren, så och så mycket bör företagsvinsten

¹⁾ Tryckt i Wolf's *Zeitschrift für Socialwissenschaft*: 1899: H 11.

utgöra, så och så mycket kapitalräntan. Någon fast norm, hvar efter denna fördelning skulle kunna ske, finnes ej. Faktiskt har under de senaste femtio åren en allt större andel af arbetsprodukten kommit att tillfalla arbetaren, en allt mindre arbetsgifvaren och kapitalet. Kapitalräntan har under denna tid sjunkit till två tredjedelar eller till och med hälften af hvad den var för femtio år sedan; i ungefär samma förhållande har efter allt att döma äfven företagsvinsten minskats, på samma gång som risken för arbetsgifvaren på grund af konjunkturväxlingar ständigt ökats och detta i högre grad än den motsvarande risken för arbetarne. Samtidigt har arbetslönen, såsom reallön betraktad, stigit med 50 % eller mera. Men arbetsprestationerna och därmed arbetarnes rätt till lön hafva under tiden förblifvit oförändrade.

Äfven katedersocialismens åsikter i fråga om maktförhållandet mellan arbetsgifvare och arbetare anser Wolf vara oriktiga. Katedersocialismen utgår från, att arbetsgifvaren är starkare än de icke organiserade arbetarne, men att arbetarne genom att organiseras kunna blifva honom vuxna, blifva honom jämbördiga. Den arbetslön, som kommer till stånd, då arbetsgifvaren står gentemot organiserade arbetare, är därför det rätta priset för »varan» arbete. Men, anmärker Wolf, hur går det då, om arbetsgifvarne i sin ordning organisera sig? Är också den arbetslön, som då kommer till stånd, det rätta priset? Omöjligen kan detta vara fallet, om det arbetspris, som uppkommer, då arbetarne, men icke arbetsgifvarne äro organiserade, är det rätta; ty arbetsgifvarnes organisation betyder en förskjutning i maktförhållandet till arbetsgifvarnes fördel, en förskjutning, som i allmänhet måste medföra en annan arbetslön. Emellertid förklara fackföreningsteoretici, att den så bestämda arbetslönen är den rätta. Men är detta förhållandet, så kan tydligen ej den arbetslön, som kommer till stånd, då arbetarne, men icke arbetsgifvarne äro organiserade, vara den rätta. Ty om de organiserade arbetarne äro nätt oeh jämnt vuxna den enskilde, icke organiserade arbetsgifvaren, så måste de organiserade arbetsgifvarne utan tvifvel vara öfverlägsna de organiserade arbetarne och detta i precis samma grad, som den icke organiserade arbetsgifvaren är öfverlägsen den icke organiserade arbetaren. Sålunda blir det ursprungliga förhållandet mellan arbetsgifvare och arbetare återställt, det förhållande, som katedersocialismen vill afskaffa genom arbetarnes organisation, det förhållande, som den anser medföra ett orätt pris för arbetet. Är det pris, som bestämmes, då såväl arbetsgifvare som arbetare äro organiserade, det rätta, då har också redan det ursprungliga »orätta» priset varit det rätta.

Huruvida fackföreningarna medföra, att arbetslönen blir den rätta, kan sålunda vara tvifvelaktigt. Säkert är däremot, att de medföra högre lön. Men hvarifrån tages väl denna? Från arbetsgifvaren kapitalistens alltför stora vinst säger katedersocialismen. Öfvergående är väl detta möjligt, men icke för beständigt. Ty om i längden företagsvinsten och kapitalräntan utfalla lägre i

yrken med organiserade arbetare än eljest, kommer gifvetvis kapitalet att öfvergifva dessa yrken och vända sig till andra. På sådana är ännu så länge ingen brist, ty ännu utgöra de i fackföreningarna sammanslutna arbetarne endast en ringa del af hela arbetaremassan, i England föga öfver 20 %, i Tyskland ej ens 10 %. I längden kommer därför den högre arbetslönen att tagas antingen från konsumenterna genom varuprisernas stegring eller från de icke organiserade arbetarnes lön. Det sistnämnda fallet kan inträffa, där råmaterialierna för en industri med organiserad arbetarestam produceras af icke organiserade arbetare; då kan arbetsgifvaren genom att nedtrycka priset på råmaterialierna åstadkomma en nedsättning af lönen för de arbetare, som framställa dessa. Att detta i verkligheten ofta inträffar, framgår bl. a. af ett yttrande af Sidney Webb, en bekant auktoritet i arbetarefrågor. »Jag medgifver, att arbetslönernas reala köpkraft har under de senaste 50 åren stigit med 50 %. För det stora flertalet af industrier gäller detta; men för ett stort antal arbetare har öfver hufvud ingen förbättring inträdt, om man jämför dem med deras kamrater för 50 år sedan. Deras genomsnittslön per vecka minus hyran uppgår ej till mera än hvad genomsnittslönen minus hyran var för 50 år sedan. För arbetarne i London är inkomsten icke större än för 50 år sedan. Dessa arbetare lefva i kronisk brist i dag likasåväl som för 50 år sedan.» Åtminstone delvis är det från dessa arbetares — »det femte ståndets» — lön, som den högre lön tagits, som tillfallit de organiserade arbetarne. Vore äfven de nu nämnda arbetarne organiserade och därmed denna utväg för öfverflyttning från kapitalet af de ökade arbetslönerna afskuren, skulle följderna blifva en allmän stegring af varupriserna, sålunda en öfverflyttning på konsumenterna af de ökade produktionskostnaderna — framtidens perspektiv i händelse af fackföreningsrörelsens fullständiga seger. I intet fall är det sålunda arbetsgifvaren, som i längden betalar den högre lönen till de organiserade arbetarne, utan antingen är det de icke organiserade arbetarne eller — och detta kommer att blifva regel — är det hela det öfriga konsumerande folket. Att för beständigt sänka kapitalräntan eller företagsvinsten ega sålunda ej fackföreningarna i sin makt. Däremot kunna de vara af värde för att tilltvinga arbetaren hans andel af en tillfällig gynnsam konjunktur, hvaraf vinsten eljest kommit att i sin helhet stanna i arbetsgifvarens fickor. För öfrigt, äfven om fackföreningarna vore i stånd till att sänka kapitalets och höja arbetarnes andel i produktionen vore de ej behöfliga härför. Ty fackföreningarna förutan går utvecklingen af sig själf ständigt i riktning af lägre kapitalränta, högre arbetslön, beroende på lagen för tillgång och efterfrågan.

Därför är också den sociala frågans lösning hvarken den socialistiska staten eller socialreformen i katedersocialismens sinne. Den sociala frågans »lösning» är i verkligheten — den nuvarande ekonomiska samhällsordningen i sin utveckling. Den lösningen är dock ej, såsom katedersocialismen tänker sig saken, den sociala

freden, ty denna är blott en chimär. Menniskan kan aldrig tillfredsställas, hennes begär äro gränslösa, tillfredsställes ett behof, uppstår strax ett annat. Också yttrade Bismarck en gång; »har ni någonsin sett en nöjd millionär?» Wolf tillägger: »hvarför skulle vi då få se en nöjd arbetare?» Likväl behöfver man därför ej med katedersocialismen befara, att den sociala revolutionen står för dörren. De historiska analogier — Roms undergång, franska revolutionen o. s. v. — som katedersocialismen anför, kunna härvid ej tillerkännas någon beviskraft.

Wolf avslutar sin kritik af katedersocialismen med följande skarpa ord. »Utan öfverdrift vågar jag säga, att katedersocialismen vimlar af villfarelser, och att den som helhet såväl som i enskildheter är en villfarelse».

Bolagsgrundandet i Sverige 1897—99.¹⁾ De under dessa år registrerade nya aktiebolagens antal och tecknade aktiekapital utgjorde:

	1897		1898		1899	
	Antal	Aktiekapital Kr.	Antal	Aktiekapital Kr.	Antal	Aktiekapital Kr.
Försäkringsaktiebolag . . .	3	825,500	4	95,000	2	1,530,000
Järnvägsaktiebolag	4	12,572,400	8	6,045,000	7	8,639,600
Industri- och fabr.-aktiebolag	97	23,818,700	247	59,397,089	223	31,951,197
Rederiaktiebolag	21	2,103,200	37	3,143,500	41	5,703,225
Handels- och hushålls-föreningsaktiebolag . .	31	1,604,300	60	5,668,840	66	6,858,025
Bankaktiebolag	3	8,000,000	2	15,000,100	6	1,394,300
Hvarjehanda ändamål . . .	31	3,277,690	62	10,509,301	80	9,298,350
Summa	190	52,201,790	420	99,858,830	425	65,374,697

Det inbetalta aktiekapitalet uppgick till: 1897 42,503,770 kr., 1898 77,028,543 kr., 1899 45,883,179 kr.; eller i procent af det tecknade: 1897 81, 1898 77, 1899 70 %.

Trots den knappa penningtillgången var sålunda de under det sistförflutna året registrerade bolagens aktiekapital ej obetydligt större än det var 1897, om också mindre än 1898. Däremot voro aktiebolagen 1899 i genomsnitt betydligt mindre än 1897 och 98, hvarjemte af det tecknade kapitalet en mindre del var inbetaldt 1899 än de föregående åren — väl antagligen en följd af penningställningen. — Anmärkningsvärd är den betydliga ökningen af de registrerade rederiaktiebolagens såväl antal som aktiekapital.

¹⁾ Enligt *Berättelse om hvad i rikets styrelse sedan sista riksdags sammanträde sig tilldragit.*

Degeneration bland Australiens brittiska befolkning? ¹⁾ I allmänhet är man benägen att anse de brittiska kolonialländernas invånare, för så vidt som de äro af europeisk härkomst, såsom likställda med européerna i kroppsligt såväl som andligt afseende. Särskildt betraktar man Australien och Nya Zeeland såsom i denna mening jämbördiga dotterländer till vår kultur; om deras ekonomiska utveckling icke går alldeles samma väg som vår egen, så tillskrifver man detta helt enkelt landets kultur, som uppställer andra ekonomiska problem och därigenom främkkallar allahanda afvikningar. Men hvarje ekonomisk verksamhet beror af två faktorer: beskaffenheten af de yttre betingelserna och människans (andliga och kroppsliga) arbetskraft. Skall det i längden vara möjligt att utan vidare sätta australierns arbetsduglighet lika med européens, eller bildar det sig under inflytande af klimatet ett nytt folk, som inträder i konkurrensen med andra egenskaper än dess förfäder? Denna fråga tillhör ej mera den grå teorien. Med växande förskräckelse har man i Australien funnit, att den hvita befolkningen ändrar natur och detta i det hela ingalunda till sin fördel. Saken har behandlats i alla tidningar och en mängd förslag till att råda bot för missförhållandet hafva sett dagen. Nu har också den i Sydney utkommande tidskriften *Science of man* tagit till ordet i en uppsats med titel: *Är det fråga om australisk degeneration eller om en förändring af typen?*

I det yttre är den märkligaste företeelsen, att den resliga, blonda typen allt mera träder tillbaka för den småväxta och mörkhåriga, äfven bland befolkning af rent brittiskt blod. Men därtill kommer en afgjord minskning af kroppsstyrkan och nervkraften. »Nutidens unga män och unga kvinnor äro mycket mindre manliga eller kvinnliga i sitt utseende och sin byggnad än deras föräldrar och förfäder, som voro långt starkare och kraftigare folk. Att detta verkliga är fallet, kan ej undgå någon, som jämför personer i 20—40 års åldern med 40—60 år gamla. De små, svaga, förkrympta unga männen och kvinnorna skilja sig synnerligen ofördelaktigt från dem, som tillhöra den föregående generationen». Alldeles likadana klagomål hafva redan tidigare hörts från Nya Zeeland, där man särskildt klagat öfver nervkraftens aftagande, som för öfrigt äfven här går hand i hand med den mörkhåriga typens tillväxt. Nervositeten tyder väl närmast på, att här eger rum en djupgående anpassning till landets natur, en anpassning, som är ledsagad af en svår störning af nervsystemet; alldeles likadana företeelser möta oss ju i Förenta Staterna. Australiernas själfva äro ännu till en del långt borta från att erkänna detta, utan söka de orsakerna till förändringen i olämplig näring. Redan hafva tvänne partier bildat sig, af hvilka det ena yrkar på, att man skall äta mera kött, under det det andra rekommenderar vegetabilisk föda. Sanningen är, att här håller på att uppstå en ny ras, öfver hvars framtida

¹⁾ H. Schurtz i Wolf's *Zeitschrift für Socialwissenschaft* 1899: H. 10.

värde man näppeligen kan göra någon gynnsam förutsägelse. Knapptast kan betviflas, att dessa antropologiska ombildningar sammanhänga med den egendomliga sociala utvecklingen i Australien, som fört till ett slags arbetarevälde och allt för stark förkortning af arbetstiden.

Kvinnliga yrken i Amerika. ¹⁾ En intressant statistik, som offentliggjorts af Förenta Staternas regering, visar de utomordentliga framsteg, den amerikanska kvinnan under de senaste 30 åren gjort i sitt framgångsrika arbete på att tillkämpa sig tillträde till de olika yrkena. — Främst i antal stå fortfarande, liksom tidigare, kvinnliga sekreterare, kopister, o. d., hvilka utgjorde 1870 8,016, 1890 64,848. och 1897 92,824. Den andra platsen intages numera af stenografi och maskinskrifning; 1897 voro 50,633 kvinnor verksamma i detta yrke, 1870 endast 7. 1897 hade 50,000 damer musiken till näringsfång, 1870 voro de 5,753. Kvinnliga bokhållare funnos 1897 till ett antal af öfver 43,000, 1870 förekommo inga sådana. Målarinnor och bildhuggarinnor ökade under samma tid sitt antal från 412 till öfver 15,000. Kvinnliga läkare och kirurger funnos redan 1870 till ett antal af 527, nu uppgå de åtminstone till 7,000. Offentliga tjänstemän af kvinnligt kön uppskattas nu till omkring 7,000, för 30 år sedan voro de 400. Skådespelerskorna, som 1870 intogo tredje rummet med ett antal af 692, kommo 1897 först i åttonde rummet, antalet var 3,862. Vetenskapligt och litterärt skriftställerit sysselsätter nu för tiden betydligt öfver 3,000 kvinnor mot 160 år 1870. Till slut några motsvarande tal för andra yrken: kvinnliga prester 1897 1,522, 1870 67; kvinnliga journalister 1,436 mot 35; kvinnliga teaterdirektörer 943 mot 100; kvinnliga jurister 471 mot 5; kvinnliga tandläkare 417 mot 24; kvinnliga ingenjörer 201 mot 0; kvinnliga arkitekter 35 mot 1.

¹⁾ *Deutsche Rundschau für Geographie und Statistik* 1899 H. 10.

Administrativ praxis.

1. *Till grund för debitering af vägskatt ligger den af vederbörande beskattningsmyndigheter fastställda taxeringslängd, derest ändring i densamma ej sökts i den för dylika ärenden stadgade ordning.*

Sedan uti en till K. B:de i Göteborgs och Bohus län ingifven skrift af den 23 maj 1898 e. provinsialläkaren i Fjellbacka distrikt A. E. Lindfelt yrkat att, enär han å 1895 års kronodebetsedel fått sig för en till 2,000 kronor uppskattad inkomst af rörelse eller yrke påförd vägskatt till Qville härads väghållningsdistrikts vägkassa med ett belopp af 79 kr. 73 öre, men hans berörda inkomst, såsom endast utgörande honom på grund af tjänstebefattning tillkommande arvoden, icke varit af beskaffenhet att böra till allmänna vägunderhållet bidraga, K. B:de måtte ålägga distriktets vägstyrelse att till honom återbetala omförmälda, af honom erlagda belopp, utlät sig K. B:de genom utslag den 15 derpå följde augusti att, enär ifrågasvarande, af klaganden erlagda vägskattebelopp ostridigt grundade sig på den taxering, han för år 1895 fått vidkännas för af honom utöfvad enskild praktik, men jemlikt 6 § mom. d) i gällande väglag dylik inkomst icke vore af beskaffenhet att böra i allmänna vägunderhållet deltaga, pröfvade K. B:de rättvist förklara Lindfelt berättigad att kostnadsfritt hos distriktets vägstyrelse återbekomma omförmälda origtigt debiterade vägskattebelopp.

Häröfver anförde vägstyrelsen besvär hos Kammarkollegium, som genom utslag den 9 februari 1899, i hvilket K. M:t på besvär af e. provinsialläkaren Lindfelt jemlikt resolution den 1 derpåföljande september ej fann skäl göra ändring, sig utlät att, enär, enligt hvad ostridigt vore, öfverklagade debiteringen verkstälts i enlighet med den af vederbörande beskattningsmyndigheter fastställda taxeringslängd, deruti det icke tillkomme vare sig K. B:de eller Kollegium att göra ändring, alltså och då icke ens uppgifvet än mindre styrkt blifvit, att ifråga om bestämmandet af vägskattens belopp vid debiteringen oriktigt förfarits, fann Kollegium Lindfelts hos K. B:de i målet förda talan icke hafva bort af K. B:de bifallas, utan blef klandrade utslaget af Kollegium till all kraft och verkan upphäfdt.

G. T.

2. *Angående fastställelse af afsöndring från hemmansdel, hvars jordinnehaf bestämts endast genom sämjedelning.*

Sedan handlanden Gustafsson, som genom köpeafhandling den 30 april 1898 af J. A. Jonsson tillhandlat sig en jordlägenhet på egorna till säljarens hemmansdel ^{273/4008} mantal N:o 1 Högsby i Högsby socken af Kalmar län, uti en till K. B:de i nämnda län ingifven ansökning anhållit om fastställelse å afsöndringen af berörda lägenhet under åberopande bl. a. af ett af kommissionslandtmätaren Engström utfärdat intyg med derå förekommande karteskiss, utvisande att afsöndringens areal utgjorde 0,0038 har samt att omförmälda hemmansdel tillkommit sålunda, att egaren af ^{13/216} mantal N:o 1 Högsby till bemålde Jonsson försålt vissa men bibehållit andra af sistnämnda hemmansdels egor, hvarefter enligt säljarens och köparens öfverenskommelse mantalet å de de begge egoområdena blifvit af landtmätare uträknadt och bestämdt, samt K. B:de, efter inhemtande af yttrande från förste landtmätaren i länet genom resolution den 8 nov. 1898 sig utlätet, att, enär, enligt hvad bemålde förste landtmätare i ärendet upp lyst, den hemmansdel, hvarifrån ifrågavarande jordlägenhet afsöndrats, hvarken utgjorde en särskild skifteslott eller tillkommit genom hemmansklyfning eller egostyckning, funne, med stöd af 29 § i lagen om hemmansklyfning, egostyckning och jordafsöndring den 27 juni 1896, K. B:de ansökningen icke kunna bifallas, anförde Gustafson häröfver besvär hos Kammarkollegium.

Uti infordradt utlåtande uttalade derefter Landtmäteristyrelsen att enligt omförmälda lag såsom vilkor för rättigheten att afsöndra jord från hemman allenast vore stadgadt, att hemmanet skulle vara sådant, att det finge klyfvas, hvaremot det icke vore föreskrifvet, att hemmanet, der det legat i samfällighet med annat hemman skulle hafva blifvit ur samfälligheten utbrutet genom någon laglig landtmäteriförrättning, att afsöndring från hemman således vore enligt lagen tillåten, äfven om hemmanets ego-innehaf blifvit bestämdt allenast genom sämjedelning; samt att, då det icke funnes något giltigt skäl hvarföre för rätt till afsöndring från del af hemman skulle fordras andra och strängare vilkor i afseende å sättet, hvarpå hemmansdelen blifvit utbruten ur samfällighet, än för afsöndring från helt hemman, Landtmäteristyrelsen icke ansåge att åt den af K. B:de åberopade § 29 i ofvannämnda lag kunde gifvas den tolkning, att afsöndring icke skulle vara tillåten från hemmansdel i annat fall än då hemmansdelens ego-innehaf bestämts genom hemmansklyfning eller egostyckning, men fann Kammarkollegium genom utslag den 27 april 1899 besvären ej kunna föranleda till ändring i K. B:des klandrade resolution.

Gustafsson fortsatte då sina besvär hos K. M:t, som jemlikt resolution den 29 september 1899, på de af Landtmäteristyrelsen anförda skäl, fann hvad K. B:de till stöd för sitt klandrande beslut åberopat, icke utgöra hinder för meddelande af fastställelse å ifrågavarande afsöndring, samt till följd deraf, med undanrödjande af Kollegii och K. B:des öfverklagade beslut, visade målet åter till K. B:de för ny laglikmätig behandling.

Innehåll:

P. E. Fahlbeck, De dyra tiderna.

J. J. Borelius, En rysk socialfilosof vid det nittonde århundradets slut.

C. A. Reuterskiöld, Om kommandomål och högsta befälet öfver krigsmakten.

Strödda meddelanden.

Administrativ praxis N:o 1—2.

Till red. insända skrifter:

Zeitschrift für Socialwissenschaft, herausg. von Prof. Dr. Julius Wolf, 1899.

H. 6. Aufsätze: J. WOLF, Die Stellung des Unternehmers in der Volkswirtschaftslehre und Volkswirtschaft. — v. D. BORGHT, Der angebliche Stillstand des englischen Exports. — H. E. ZIEGNER, Das Verhältnis der Socialdemokratie zum Darwinismus. — FR. PRINZING, Die Erhöhung der Kriminalität des Weibes durch die Ehe. — *Socialpolitik*: Staatsarbeiter in der Schweizer Eidgenossenschaft. — Minimallohn für staatliche und städtische Arbeiter, — Sparzwang gegen Arbeitslosenversicherung, — *Miscellen*. — *Buchbesprechungen*. — *Sociale Correspondenz*.

H. 7. Aufsätze: J. WOLF, Das social-polit. Vermächtnis Bismarcks. — O. AMMON, Genealogie und Biologie. — J. BELOCH, Die Bevölkerung im Altertum. 1. — v. D. GOLTZ, Der Socialismus und die Agrarfragen. — R. EINHAUSER, Die Novelle zum Invalidenversicherungsgesetz. — *Socialpolitik*: Antrag des Abgeordneten Osann in der hess. Ständekammer auf Einführung eines Einkommensteuerezuschlags für Junggesellen. — Arbeiterversicherung und Tabakmonopol in der Schweiz. — Der österreichische Oberste Gerichtshof über Kartelle. — Handhabung der Fabrikgesetzgebung in Russland. — *Miscellen*. — *Buchbesprechungen*.

H. 8—9. Aufsätze: A. VIERKANDT, Gabriel Tarde und die Bestrebungen de Sociologie. — R. LASCH, Der Selbstmord und erotischen Motiven bize den primitiven Völkern. — FR. OPPENHEIMER, Die Krise im Marxismus. — J. BELOCH, Die Bevölkerung im Altertum. 2. (Schluss.) — *Socialpolitik*: Der stand des Entwurfs zur »lex Heinze«. — Bodenverstaatlichungsbestrebungen im Kanton Baselstädt. — *Miscellen*. — *Buchbesprechungen*.

H. 10. Aufsätze: S. R. STEINMETZ, Die neueren Forschungen zur Geschichte der menschlichen Familie. 1. — FR. PRINZING, Die Gestaltung der Sterblichkeit im 19. Jahrh. — G. ADLER, Arbeitsnachweis in früherer Zeit. — S. SCHILDER, Kartellwesen und Exportförderung. — *Socialpolitik*. — *Miscellen*. — *Buchbesprechungen*.

Zeitschrift für Socialwissenschaft, herausg. von Julius Wolf, 1900.

H. 11. Aufsätze: FR. RATZEL, Einige Aufgaben einer politischen Ethnographie. — G. LUNGE, Ueber bevorstehende Änderungen in der allgemeinen Entwicklung der Industrie. — J. WOLF, Bemerkungen über Verhältnisse der Landwirtschaft im 20. Jahrhundert. — W. REIN, Jugendliches Verbrechen und seine Bekämpfung. — *Socialpolitik*. — *Miscellen*. — *Buchbesprechungen*.

Tidsskrift for Retsvidenskab, utgivet af Bestyrelsen for den Stang'ske Stiftelse i Christiania, 1899, h. 3.

Statsøkonomisk Tidsskrift, udgivet af Bestyrelsen for den Statsøkonomiske Forening. Kristiania 1899, h. 2—3 (dubbelhäfte).

Ur innehållet: BRED MORGENSTIERNE, Om tidsmomentet ved de menneskelige, vurderinger, E. HAGERUP BULL, Om den foreslaede udvidelse af Norges banks virkemidler; N. RYGG, Produktionsforeningen i Frankrige. Mindre meddelelser.

Nordisk Tidsskrift för vetenskap, konst o. industri, utg. af Letterstedska föreningen genom O. Montelius m. fl. Sthm 1899, h. 6—8.

Kyrklig Tidsskrift, utgifven af O. Quensel och Hj. Danell, Uppsala 1899, h. 10—12.

Nationaløkonomisk Tidsskrift, udgivet af Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse. Kbhvn 1899, h. 8—10.

Nordisk Revy, utgifven af E. Thyselius. Sthm 1899, h. 6—8.

Tidsskrift utgifven af Juridiska Föreningen i Finland 1899, h. 4—5.

MORGENSTIERNE, B., Lærebog i den norske Statsforfatningsret, h. 4.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

SKÅNE

Malmö

Fonder öfver 20,000,000 kr.

meddelar

brand- och hushyreförsäkringar

samt

lif-, lifränte-

och

kapitalförsäkringar.

